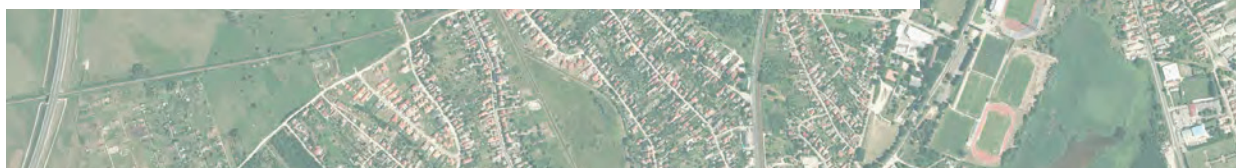

III. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT VÁROSRÉSZENKÉNT

1

III. 3. PALOTAVÁROS

III. 3/2. PALOTAVÁROS tartalomjegyzék

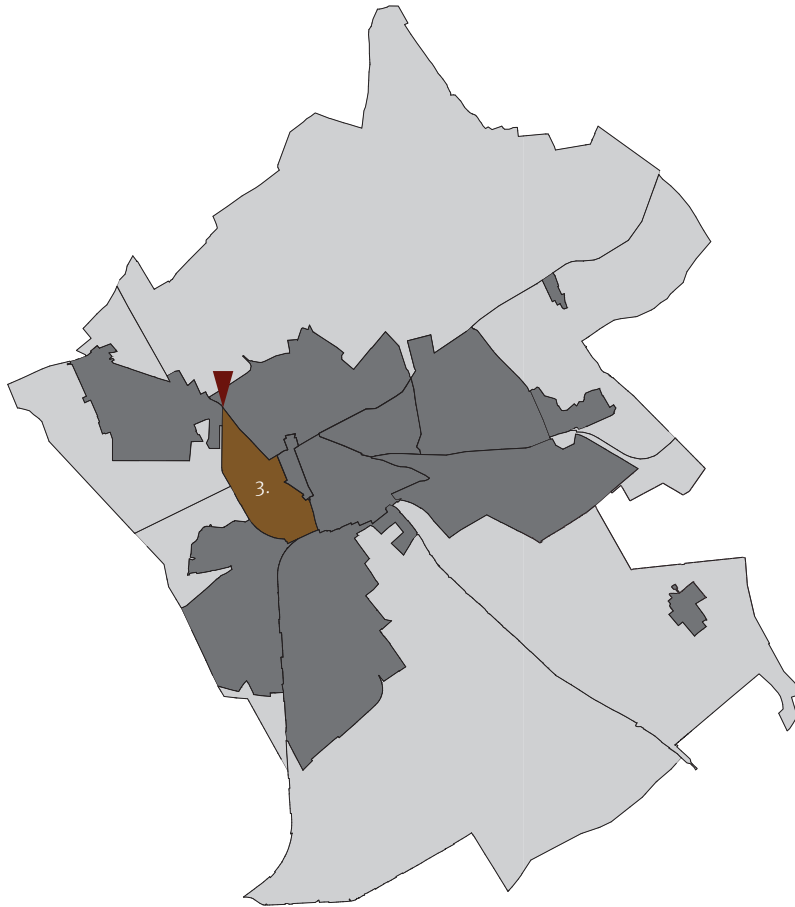
2

TARTALOMJEGYZÉK

- 3/1. Címlap
- 3/2. Tartalomjegyzék
- 3/3. Palotaváros határai
- 3/4. Palotaváros településszerkezeti kialakulása
- 3/5. Palotaváros védett örökségi értékei
 - 3/5.1. Régészeti örökségi értékek
 - 3/5.1.1. Régészeti lelőhelyek térképe
 - 3/5.1.2. Régészeti lelőhelyek ismertetése
 - 3/5.2. Országosan védett építészeti örökségi értékek
 - 3/5.2.1. Műemléki védett értékek térképe
 - 3/5.2.2. Műemléki védett értékek ismertetése
 - 3/5.2.3. Műemléki védelemre javasolt értékek
 - 3/5.3. Helyi védett építészeti örökségi értékek
 - 3/5.3.1. Helyi védett értékek térképe
 - 3/5.3.2. Helyi védett értékek ismertetése
 - 3/5.3.3. Helyi védelemre javasolt értékek
- 3/6. Palotaváros hatásvizsgálat
- 3/7. Palotaváros értékvédelmi terv

III. 3/3. PALOTAVÁROS határai

3

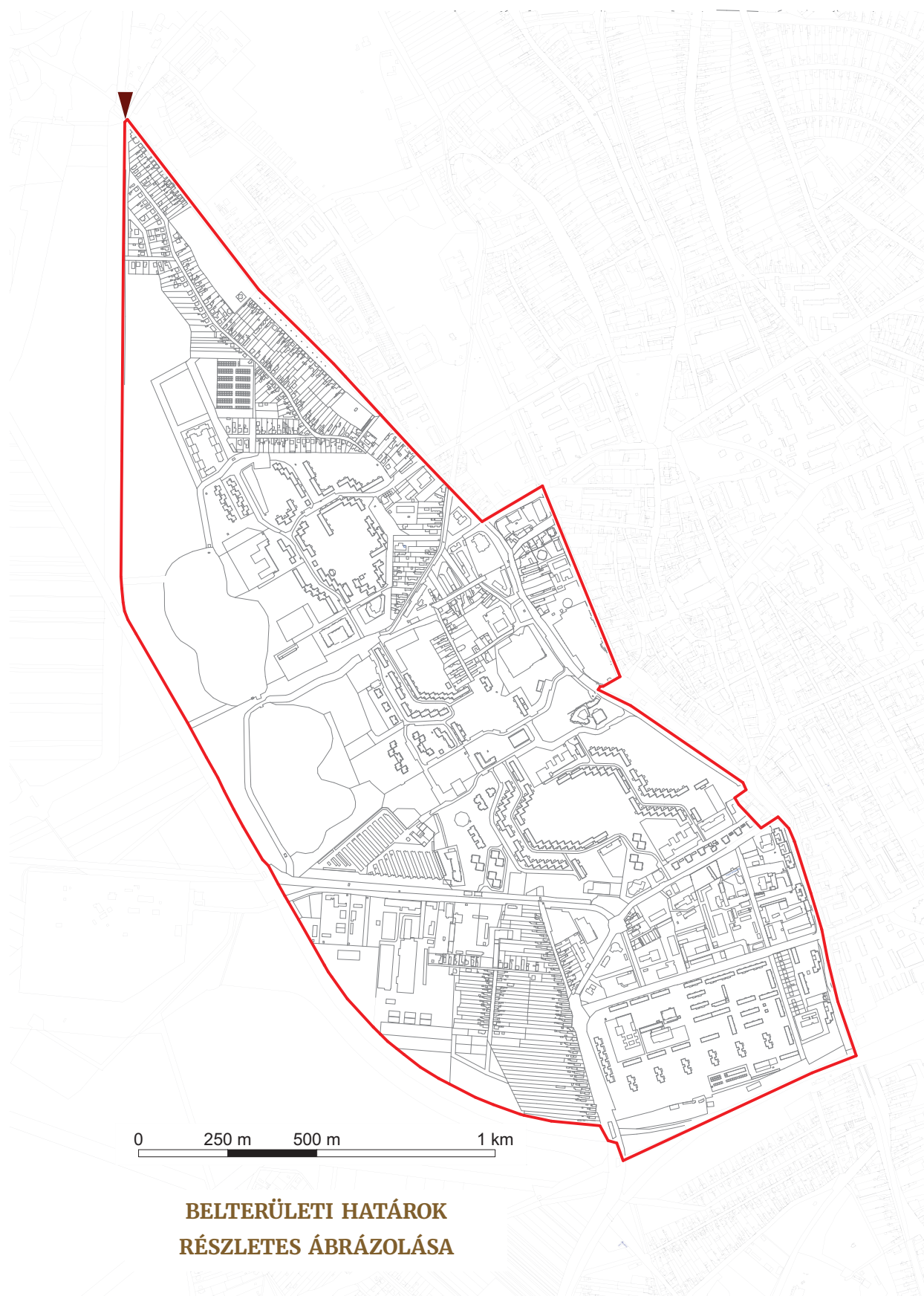

PALOTAVÁROS BELTERÜLETI HATÁRAI:

(a piros jeltől kezdve, az óra járásával azonos irányban)

- Szárazréti körforgalmi csomópont
- Palotai út
- Schwäbisch Gmünd utca
- Mátyás király körút nyugati szakasza
- Liszt Ferenc utca torkolata előtti tér
- Palotai út
- Sütő utca
- Vörösmarty tér 1. (5730) hátsó telekhatárának meghosszabbított vonala – HÉSZ szerint
- Balatoni út
- Vörösmarty tér déli része
- Széchenyi utca
- Komáromi vasútvonal
- Gaja patak (Hosszú-hídi csatorna)

III. 3/3. PALOTAVÁROS határai

III. 3/4. PALOTAVÁROS településszerkezeti kialakulása

5

NYUGATI SZÁRAZULAT

A középkori belvárostól nyugatra elterülő szárazulat (mai Tobak utca–Mátyás király körút–Piac tér, Budai út, Prohászka Ottokár út–Tolnai utca–Sziget utca–Balatoni út–Bakonyi utca–Jancsár utca–Selyem utca–Halász utca–Kelemen Béla utca–Bátky Zsigmond utca–Rác utca–Tobak utca–Palotai út) nem volt egységes, területén több településrész alakult ki. A középkorban az okleveles adatok alapján *Insula/Sziget* névvel jelölték az egész területet, de előfordult, hogy egy-egy települési egységet értettek alatta. 1688-tól a városábrázolásokon már Rácvárosként szerepel a külváros.

JOHANNITA KONVENT

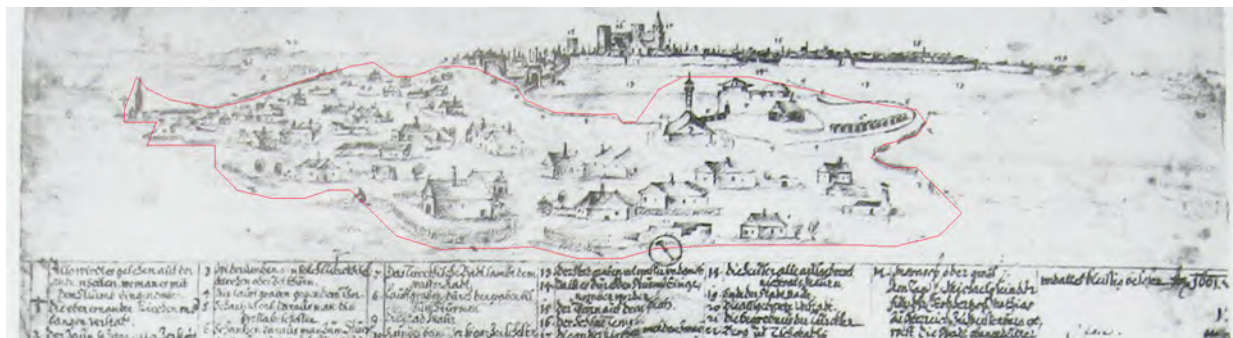
A legkorábbi településrész a nyugati részén létrejövő johannita konvent (12. század második fele) lehetett. Az uralkodók sírjához járuló zarándokok száma, a fehérvári törvényt napokra érkezők sokasága tehetette szükségessé a rendház, valamint a birtokukon álló Szent István-plébániatemplom működését. A mai Tolnai utca által határolt parkban 1978–1985 között folytak ásátások Siklósi Gyula vezetésével, amelyek során valószínűleg a kolostor egy részét sikerült feltárni.

SZENTKIRÁLYFÖLDE

A délnyugaton fekvő Szentkirályföldre településszerkezeti Fehérvárhoz tartozott, jogi értelemben azonban nem, mert lakói felett nem a városi tanács, hanem a johannita konvent rendelkezett. A kolostor építési idejéből következően a külváros a 12. század második felében kezdett betelepülni. 1272-ben V. István király kiváltságokat biztosított a keresztes konvent szigeten élő népeinek. Az oklevél szerint a lakosság nem rendelkezett szántóval, erdővel. A vízjárta területekből kialakuló szárazulaton – a „szigeten”, mint a forrás is írja – városias jellegű település alakulhatott ki. Szentkirályföldre valószínűleg a török hódoltság második felére elnéptelenedett, illetve területileg beolvadt a kialakuló Palotavárosba. A félsziget hozzávetőleg a mai Jancsár utca mentén, a Balatoni út és a Horvát István utca közötti területen helyezkedett el, középpontjában, az utca közepén álló Jancsár kúttal, melyet történelmi térképeink ábrázolnak.

NOVA CIVITAS

A 13. század végén jött létre a nyugati szárazulat északi részén a Nova Civitas, melynek legkorábbi említése 1333-ból származik egy gyilkossági ügy kapcsán („de insula Albensis”). Sziget területén már 1303-ban megemlíti az Agostonos remeték itteni kolostorát. A Sziget város elnevezés (1546, 1560) mellett még *Sigeth* (1602), *Inselstadt* (1602), *Insulstatt* (1680 k., 1880 k.), *Insel* (1691), valamint *Chitta del Isola* (1680 k., 1683) névalakot is használtak erre a területre. A településrész a mai Tobak utca vonalától körülbelül a mai Halász utca vonaláig terjedhetett. A nyugati külváros a belvárossal egy települési egységet, egy vámterületet, egy védelmi egységet alkotott a török hódoltság korától kezdve. A belváros harcászati szempontból megőrizte minőségi különállását, ám a belvárosi Palotai kapunál nem vámoztak, csak a Budai kapunál, illetve a külvárosi Palotai és Ingoványi kapuknál. A török korban a középkori települési egységek elnéptelenedésével a nyugati szárazulat egységesült (1601. évi német tollrajz: „d. langen vorstad”), valószínűleg kiegészülve a várostól délre fekvő Ingovány területével is.²

¹ 1601 német tollrajz (Siklósi 1988, Abb.2)

III. 3/4. PALOTAVÁROS településszerkezeti kialakulása

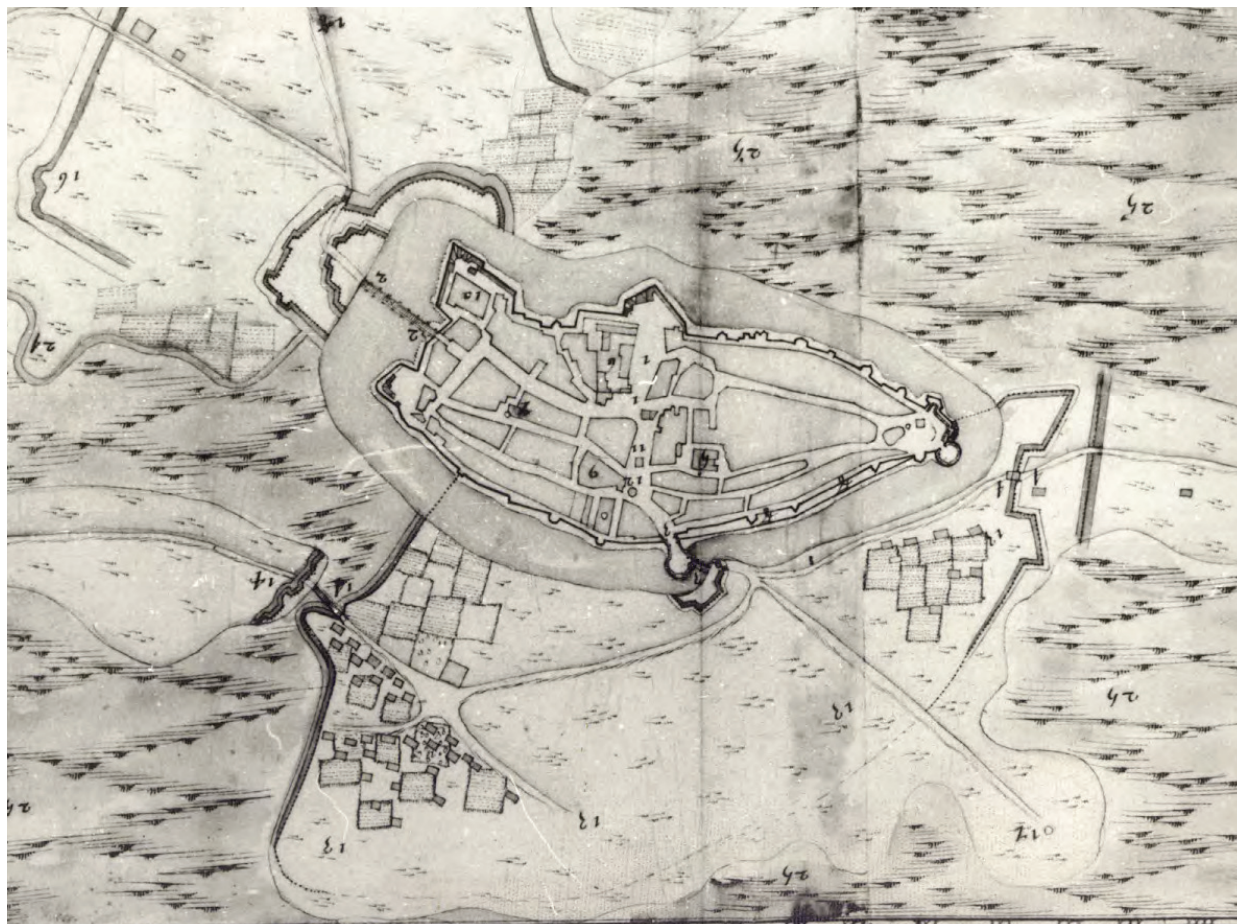
6

A külváros területén 1543-ban telepedtek meg a szerbek és a bosnyákok, valószínűleg más, délről jövő kisebb létszámú népelemekkel együtt.

Evlia Cselebi így írja le a külvárost: „Székesfehérvár déli részén, a Battyán várába vezető hídnál nagy külváros van ... Körös-körül sövénykerítés fogja körül, tömésfala nincs ... Két kapuja (van) ... E külvárosban két muzulmán és hat keresztény városnegyed van; összesen 1180 háza van, többnyire szegényes deszkaházak, de nagyon tágasak. Két dzsámija ... öt mecsetje, egy kolostora és hatvan boltja (van) ... Három szép temploma van, kettő a szerbeké, egy a magyaroké.” A forrásban szereplő templomok közül az egyik esetlegesen a szerb ortodox templommal (Keresztelő Szent János-templom) azonosítható. A másik szerb épület esetében Siklósi Gyula elképzelhetően tartotta, hogy az Ingovány városrészben állhatott, amely erre az időszakra már összeolvadt a nyugati szárazulattal. A magyar templom esetén a Szentkirályföldén álló Szent István-plébániatemplom vagy a Szent Mihály-templom jöhet szóba, amennyiben a középkori épületek a török korban is használatban maradtak.

SÁRSZABADI

A mai Mátra utca–Fátur utca környékére lokalizálta Siklósi Gyula a középkori Sárszabadi falut. Nevének Sár előtagja a közeli Sárrétre vonatkozik, utótagja lakosainak szabadságjogaira utalhat. Magát a falut 1249-ben említik először „terra Zabady”, illetve „possessio Sarzabady” néven. 1433-ban egy oklevélből egyértelművé válik, hogy Possessio Sarzabady a Fehérvárhoz tartozó Ingovánnyal és Szentkirályföldével határos. A török hódoltság alatt elnéptelenedett, írott források többet nem említik.

²1689. La Vergne-féle városlaprajz

III. 3/4. PALOTAVÁROS településszerkezeti kialakulása

7

ÉLET A TÖRÖK HÓDOLTSÁG UTÁN – 18. SZÁZAD

Székesfehérvár szabad királyi város középkori eredetű nyugati külvárosa, a hihetetlenül gazdag múltú „nyugati szárazulat”, a mocsárral és csatornákkal védve a város valamennyi középkori ostromát átélte. A török uralmat követően a túlélő magyarokhoz szerb és német lakosság is érkezett. Az 1797-es Liptay János féle városalaprajz a Palotai úttól nyugatra fekvő teljes lakott területet Palotai külváros (*Suburbium Palotense*) néven tartja számon, és feltünteti a ma is álló műemlék szerb templomot a Rác utca és a Szűnyog utca sarkán. A térkép jelzi a Palotai út mentén a Hosszú (*longum*)-, a túloldali Kálvária (*novum*)- temetőt, mellettük a Szedres-kertet (*hortus mororum*) és a városhoz közelebbi Rác-temetőt is.

A lakott városrészt kívülről lápos terület öleli körbe, a jelölés szerint a Sárret folytatása (*Prata Saár Rétheiensia*), északra a temetőkön túl és déli irányban a későbbi Jancsár-csatorna alatt „fűszfás réth-”ekkel. A Palotavárost a vizes árkokkal körbevett Belvárosból a Palotai-kapu és a Battyánvár felé néző déli kapu irányából hidakon keresztül lehetett megközelíteni.

A patakokkal, árkokkal, csatornákkal sűrűn szabdalts terület alkalmas volt a vizet igénylő iparosság (csapók, tímárok, tobakosok) megtelepedéséhez. A Gaja és a Varga csatorna városszerkezeti szerepe szinte napjainkig megmaradt. A céhekbe tömörült iparosok a 19. század közepéig csak a lakosság ellátását biztosították kis-, és kézműipari szinten. Az utcanevek is utalnak e mesterségekre. (Sütő, Tobak, Csapó, Horog, Halász, stb.) Kertművelés, zöldségtermesztés szempontjából a legalkalmasabb kertek a Rácvárosban voltak.

19. SZÁZAD – IPARI ÁTALAKULÁS

Wüstinger József 1826-ban nagy pontossággal felmérte és összeírta a város belterületét, ekkor a Palotavárost, mint zsúfolt külvárost örökítette meg. Magyar nyelvű feliratokkal bőségesen ellátott térképe szerint a Sziget, Rác-, Palota külvárosok egymással, és a belvárossal is összeépültek. A Hal tér, a Búza piac, illetve a Simor utca (utóbb Piac tér) jelentős hetivásárok színhelye volt.

A rajzon a városrészben néhány évtizeddel ezelőtt feltárt johanita épületegyüttes helyén látható zsákutcás, centrális beépítés (Sziget) szokatlan szerkezeti rendje valójában sejteti az alatta lapuló korábbi századok maradványait.

1843-as tűzvészben a Rác utcától a mai Széchenyi utcáig mindent letarolt a 6 napig dühöngő tűz, 324 ház égett le.

Palotaváros a csatornáival a vízigényes iparágakat – bőrkikészítő és posztóipart, kelmefestés, vegytisztítás – a későbbiekben is területéhez vonzotta, a 19. sz. közepére az új bőrgyárak (Weiss és Tull, illetve Kovács Ferenc gyára) már kiszorították a kézművesipart. A század derekán a Belváros közvetlen szomszédságában, a Malom-csatorna és a Palotai út közötti ék alakú tömbben épült ki – egyre nagyobb területen – a később Indiára is kiterjedő nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokkal működő „Felmayer és Fiai” Kékfestő és Kartonnyomó Gyár.

A 19–20. századfordulón összesen 110 kereskedő élt a városrészben. Míg a német és zsidó származású lakosság nagyrészt asszimilálódott, a szerb nemzetiség tovább őrizte nyelvét, görögkeleti vallását, szokásait.

1797. Liptay-féle városalaprajz

1826. Wüstinger-féle városalaprajz

1882. kataszteri térkép – Bőrgyár dűlő – telekosztás

III. 3/4. PALOTAVÁROS településszerkezeti kialakulása

8

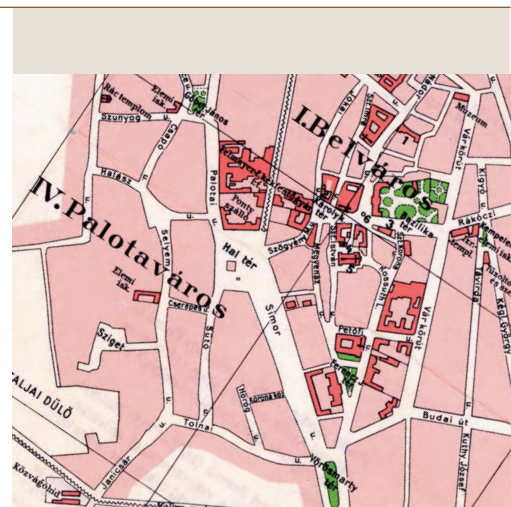
1899. Winkler-féle várostérkép

A 19. SZÁZAD ELSŐ FELE

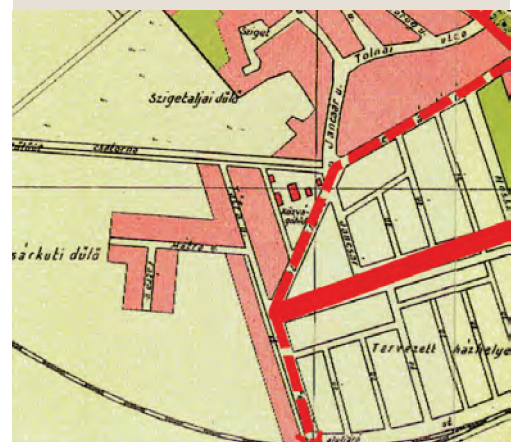
Az 1930-as éveket nagy csatornázási és útépitési láz jellemezte. Az országos főutak hálózatát is ekkor tekintették át, ekkor vezették át a városon a 7-es számú, ún. Balatoni utat a Palotaváros déli peremén. A Palotaváros településszerkezetét az útépités nem érintette. A 20. század első felében a palotavárosi lakosság meghatározó tényezője a kisbirtokos, kisbérő, paraszti, másrészt a kistermelő, kisipari polgári középréteg volt. Az általuk kialakított hagyományos település képe évszázadokon át inkább falut, mintsem várost idézett. Ellentétben az 1938-as ünnepi évre lázasan készülődő Belvárossal, a Palotavárosban minőségi fejlődést eredményező nagyobb változás ezidőben nemigen történt.

Viszont 1935-ben készült el Székesfehérvár új közvágóhídja a régi helyén, a Jancsár utca és Balatoni út sarkán. Mint a két világháború közti ipari építészet kiemelkedő alkotása, a Rimanóczy Gyula és társai által tervezett épületegyüttes már felépülésekor igazi építészeti szenzáció jelentett, az egyetemen is tanították, külföldi szaklapokban is megjelent. (Sajnálatos, hogy 2000-ben elbontották)

Az 1930-40 év munkáslakás építési lázában falusias karakterű házak épültek a Palotai városrész két legtávolabbi végében. Ekkor épült be a mélyfekvésű Jancsárkúti dűlő – Tátra-, Mátra-, Fáttra utca) és a Palotai út északi vége egységes küllemű, nyeregvetős hosszúházakkal. Székesfehérváron már a II. világháborút megelőző években elindult a folyamat a nagyipar kiszolgálására, a környező falvak népességének a városba költöztetésével. Radikálisan megváltozott a lakosság összetétele és ezzel párhuzamosan megkezdődött a város szerkezetének átalakítása is. Palotaváros azonban – átvészelve a II. világháborút – az 1980-as években történt teljes elbontásáig még megőrizte többszáz éven át viselt, sajátos, falusias arculatát.

1931. Szathmáry-féle várostérkép

1939. Szathmáry-féle várostérkép

III. 3/4. PALOTAVÁROS településszerkezeti kialakulása

9

1960-TÓL MAIG – PUSZTÍTÁS ÉS ÉPÍTÉS

Az 1970-es évek első felében a vasút menti hatalmas mocsaras terület beépítésével valósult meg elsőként a Tóvárosi – építéskori nevén Münnich Ferenc – házgyári lakótelep. A nagyvárosi fejlesztés diktálta várostervezés a Palotai külvárost az 1960-as évektől kezdve az építési tilalommal szinte megdermesztette, így a húsz évvel később végrehajtott szanálás végül egy mesterségesen lepusztított ezeréves történelmi városnegyedet söpört el a föld színéről. Egy 1967-ben elfogadott átfogó javaslat alapján készült el a városrész területének majd teljes területét elfoglaló, gigantikus „Lenin lakótelep” részletes rendezési terve (VÁTI, 1977), három nagyszabású építési ütemre osztva. A 6700 házgyári lakás építését 1979-ben kezdték meg 490 falusias porta, polgáriasodott udvarház, kisiparos műhely, kereskedőház elbontásával. Az egykori nyugati külváros megsemmisítése árán felépült hatalmas új városrész lett a belvárost fokozatosan körbeszorító panel-gyűrű immáron utolsó láncszeme. A lakónegyed mindhárom ütemének építészeti koncepciója egy-egy koncentrikus köralakzatot eredményezett, fogazottan csatlakozó egységekből álló házsorokkal, a külső ívben öt-, a belsőben tizenegy szintes épületláncolatokkal. Minden ütem egy-egy „attrakció” köré szerveződött. Az első, déli ütem hatalmas középső parkja a hajdani Sziget külváros 13. századi johannita kolostorának romjait rejtje. (A kolostor területén 1978-1986 között Siklósi Gyula végzett leletmentő feltárást az új lakótelep építése előtt. Az 1984-től állandósuló magas talajvízszint és az anyagi források hiánya miatt a feltárást 1986-ban abba kellett hagyniuk). Az északi ütem közepére eredetileg egy mesterséges tavat akartak kialakítani, végül praktikus okokból szánkódomb-féle lett belőle. A középső karéjban a 18. századi barokk műemlék Ráctemplom körül egy 130 méteres utcaszakaszon memento-szerű történelmi szigetként megőrizték és felújították a régi parasztházakat a helyi „Egy üzem – egy műemlék” mozgalom keretében. Ez a közösségi törekvés később, 1989-ben a nemzetközi műemlékvédő szervezet, az EUROPA NOSTRA fődíját eredményezte a városnak.

Fájdalmas ellentmondás, hogy miközben ugyancsak a 70–80-as évek fordulóján valósult meg Székesfehérvár ezer éves történelmi belvárosának a mai napig országosan mintaértékű, épületekre bontott, szakszerű tudományos kutatása, felmérése, feldolgozása, addig a Palotai út szemközti oldalán, a legkorábbi városrajzokon is ábrázolt, hasonló korú, népes nyugati külváros – a johannita kolostor maradványaira szánt részleges feltárást kivételével – régészeti dokumentálás nélkül semmisült meg, mindössze másfél év alatt. A gigantikus méretű épülettömegek alapozása feltáratlan területen valósult meg.

Ez az önálló életű, egy kisebb város nagyságú új lakóterület nem csupán szerkezetében, úthálózatában, arculati karakterében idegen a közvetlenül mellette lévő belvárosétól, hanem a 90-es években a Palotai út nyolc sávra szélesítésével immáron funkcionálisan is teljesen leszakadt a városközponttól.

A közlekedés viszonylatában a városrésznek nem csupán a városközponttal való kapcsolata kritikus, hanem a belső rendje is zavaros, valójában hierarchikusan megtervezett úthálózat nélkül valósult meg, a 20 ezer főnyi lakosság számára csupán a keleti határán a Palotai út nyújt tömegközlekedési lehetőséget. A háztömbök között kanyargó belső utak az autóbusz közlekedésre alkalmatlanok.

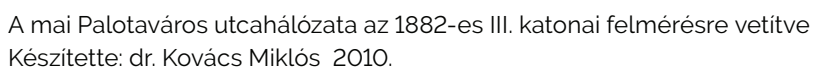
Palotaváros - modellfotó

Palotaváros - előterv
tervező: Molnár Attila, VÁTI 1977.

EUROPA NOSTRA fődíj 1989.
Plakett a templom kerítésfalában

III. 3/4. PALOTAVÁROS településszerkezeti kialakulása

A Palotai út mentén hosszan elnyúló sávban üzletházak, multi bevásárlóközpontok épültek. A déli szakaszon a belvárossal szemközt egy nagy kiterjedésű pihenőpark létesült (Petőfi-park), ami az utat kísérő beépítés nélkül komoly városképi hiányérzetet kelt. A belvárosi Liszt Ferenc utca torkolatával szemben az utóbbi években értékesítettek egy jelentős méretű területet egy többszintes, az eddigieknél nagyobb bevásárló központ céljára, átmenetileg szabadtéri parkolóként használják.

A Palotai út menti egykori városszéli temetőket (Hosszú-, és Ráctemető) és a Kálvária-sor zöld sávját övező, az 1900-as évek elején megkezdett utcásorok a hagyományos beépítés jellegét őrzik. A Palotai út baloldalán az utolsó északi szakasz zárt sorú beépülése már az 1950-es évek munkáslakás építési akcióinak eredménye. Ma is szolgál a Palotai út északi végében az 1964-ben megnyitott Hármashídi Vízmű telep. A nyugati szélén a Gajapatak mentén a Palotavárosi tavak medreit az 1980-as években létesítették, a kitermelt földet a lakótelep építésénél hasznosították. Ma közkedvelt horgászcentrum.

Még a múlt század közepén a történelmi Belváros közvetlen szomszédságában beboltozták a Malom-csatornát. Felette halad, a középkori városfalak nyomvonalán kívül, a mai Mátyás király körút (volt Szabadságharcos út), ami a Palotai úttal közrefog egy tömböt. Ennek elkeskenyedő déli részén állt egykor a Felmayer kelmefestő gyár (későbbi PATEX) telephelye és előtte – a hajdani Ponty-szálló helyén – a város piaca. Az 1990-es években megszüntetett gyár megüresedett iroda-, és csarnoképületeit ipartörténeti jelentőségük és használható műszaki állapotuk dacára az ezredfordulón elbontották. A helyén épült egy nagy bevásárló központ – benne a fedett piaccal –, a terület szinte 100 százalékos beépítésével. A történelmi településmag érzékeny településszövetétől, épületléptékétől alapvetően idegen létesítmény mindenben megfelel a pláza-filozófia elveinek: város a városban. Belváros a belvárosban.

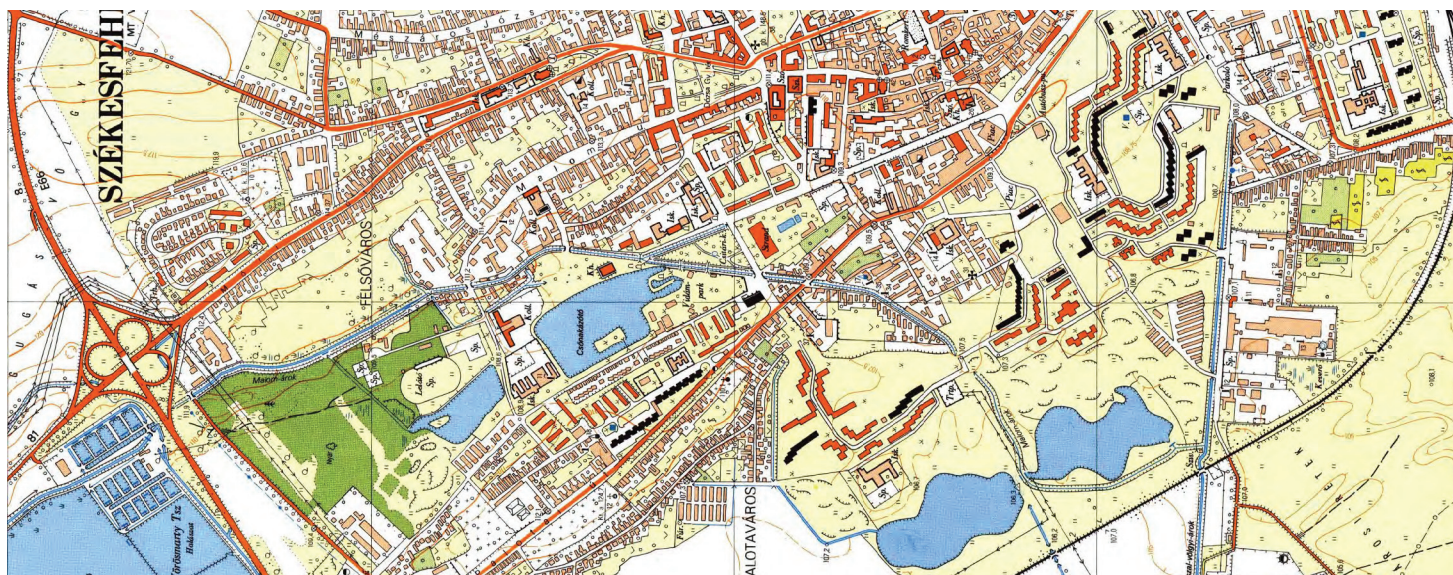
Petőfi park

Forrás: www.szekesfehervar.hu

Alba Pláza

Forrás: www.szekesfehervar.hu

1988. Felmérés

III. 3/5. PALOTAVÁROS védett örökségi értékei

12

A mai Palotaváros ezeréves történelmét nagy vonalakban három részre lehet osztani. Az első öt-hatszáz év a rejtélyes középkor, erről ami számunkra tudható, azt a régészeti tudományokkal sikerült megfejteni. A Rác utcában 11. századi temetőt találtak. Az 1980-as években feltárták a 12. századi johannita konvent maradványait, melynek léteéről korábban írásos emlékek és régi térképek tanulmányozásából lehetett tudomást szerezni. Ugyanígy a hajdani nyugati külvároshoz, a Szigethez hozzáépülő kis falvakat, Szentgyörgyföldét, Ingoványt, a Jancsár kutat, vagy a későbbi zsidó negyedét is a mai Székesfehérvár különböző helyeivel be tudjuk már azonosítani. Mindezek további kutatása, feltárása – ahol és amit még lehet – továbbra is a remek régészeink szakterepe.

A török hódoltság idején sem néptelenedett el a szárazulatokon a nyugati külváros, a földműves, iparos magyarság jobbra itt, a mocsárral, csatornákkal védett külvárosban végül átélte a város valamennyi középkori ostromát. Az újjáépülés időszakában az első új telepések közt jelentős számban voltak magyarok, őket később kevés számú német követte. A szerbek már török kor első éveiben megjelentek, a későbbiek során is több hullámban húzódtak fel Magyarország területére. Közöttük sokan foglalkoztak kereskedelemmel és ők vetették meg az alapját a Rácvárosként számon tartott térségnek. A patakokkal, árkokkal, csatornákkal sűrűn szabdalts terület alkalmas volt a vizet igénylő iparosság megtelepedéséhez, valamint a kertművelés, zöldség termesztés szempontjából a legnagyobb és legalkalmasabb kertek is ezen a tájon voltak. A 19. század közepére ebbe a városrészbe települtek a bórgyárak és a vízigényes kelmefestés-vegytisztítás üzemei is. Ezt az időszakot és gazdag hagyományait jeles történészeink, néprajztudósaink dolgozták fel és kutatják még ma is.

A következő nagy újjáéledés a II. világháború utáni években történt. A város lakosszáma jelentős mértékben megnőtt. A letelepített nagyipar, a mezőgazdaság átszervezése és a politikai helyzet következtében a vidéki lakosság jelentős része a városokba zúdult. Székesfehérvár településszerkezetében, épületállományában, összképében mindez markáns változást eredményezett. E néhány évtizedig tartó folyamatnak egyik kiemelkedő akcióterülete lett a Palotaváros, miközben a meglévő többszáz éves utcarendszere, építészete, az itt lakók ezreinek életformája, családi otthona pedig ennek szenvedő áldozata.

Hogy ezek után mi maradt meg mára az elmúlt korok épített örökségeként? Ez most a mi feladatunk.

III. 3/5.1.1. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek térképe

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

A. A NYUGATI SZÁRAZULAT

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve				Jelenség		Lelőhely kora
350	60744	Nyugati szárazulat délkeleti része ¹				település		középkor, kora újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		520,	527/3,	5733,	5735/8,	5758,	5862/33,	6117/3,
		521,	527/4,	5734/1,	5735/9,	5760,	5862/35,	6117/4,
		522,	529,	5734/2,	5735/10,	5761,	5862/38,	6121/1,
		523,	530/1,	5734/3,	5735/11,	5862/12,	5900/1,	6149/5,
		524/1,	530/2,	5734/4,	5736,	5862/13,	5900/2,	6149/6,
		524/2,	530/3,	5734/8,	5753,	5862/18,	5901,	6149/7,
		524/3, ²	531,	5735/1,	5754/1,	5862/19,	5902,	6149/8,
		525/1,	532,	5735/2,	5754/2,	5862/21,	5903,	6149/9,
		525/2,	534,	5735/3,	5754/3,	5862/24,	5904,	6149/10,
		525/3,	5658/2,	5735/4,	5754/4,	5862/25,	6082,	6149/11,
		525/4,	5730,	5735/5,	5755,	5862/27,	6116/2,	6149/12,
		526,	5731,	5735/6,	5756,	5862/28,	6116/3,	6149/13
		527/1,	5732,	5735/7,	5757,	5862/32,	6116/6,	

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

A TERÜLET VÉDMŰVEI

Az *Insulat* nyugati oldalról a mocsár védelmezte, így a korai időszakban komoly erődítéssel nem rendelkezhetett. A tatárjárást követően, IV. Béla építkezéseivel összefüggésben a terület védelmet kaphatott, de nincsen jelenleg olyan (régészeti, írott, képi) forrás, amely alátámasztaná ezt a feltevést.

Sziget külvárost északon és délen három-három rondellával ellátott palánkkal vették körbe 1543 előtt, melyet az 1601. évi francia, (I. tábla 1. kép) a Zimmermann-féle metszetek (I. tábla 2. kép) és a karlsruhei hadmérnöki felvétel is megörökített. A nyugati szárazulat sánc- és árokrendszerének nyomai megfigyelhetők voltak a Tobak utcában és a Balatoni út környékén.

Az *Insula Albensi* északi oldalán egy kapu (*Sziget kapu* – 1546, 1547, 1548; *Palotai kapu* – 1558, 1560, 1602) állt, melyen az északról érkező út (Veszprém felől) haladt keresztül. Az objektum a mai Tobak utca – Ady utca – Palotai út találkozásánál állhatott, mert egy földerődítmény nyomait tárta fel Siklósi Gyula. A felépítményt a 15. században alakították ki. Az 1601. évi francia metszeten egy nagyobb és egy kisebb sövényfalú bástya között nyílt a kapu, a Dilich-féle metszeten két földbástya között tűnik fel a négyzetes alaprajzú, földszintes, sáttortetős kapuépítmény, előtte az árkon fahíd ívelt át. (II. tábla 1. kép) Hasonló kép tárul elénk Wilhelm Peter Zimmermann két rézkarcán is. A La Vergne-féle felvételi alaprajzon és az 1691. évi német nyelvű alaprajzon négyzetes alaprajzzal, fahíddal, vizesárok, ellenerőddel jelent meg. Az 1720-as, De Prati által készített és az 1738. évi német nyelvű városalaprajzon két olasz földbástya között négyzetes alaprajzú kapuépítmény látható fahíddal, vizesárok. Az 1770 körül készített vázlatrajzon már nem jelenítették meg a kapuépítményt, csak a két földbástya közötti fahídat és az elmocsarasodott vizesárkot. A 18. század végére csatornán átívelő fahíd és sorompó működött ezen a részen.

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

15

B. NOVA CIVITAS

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve				Jelenség	Lelőhely kora	
182	28660	Sziget				település, temető	középkor, kora újkor	
Helyrajzi szám / HRSZ		190,	198/4,	206,	5570,	5608,	5623/1,	5633,
		191,	198/5,	207,	5571,	5609,	5623/2,	5634,
		192,	199,	5507,	5572,	5612,	5626,	5636,
		193,	200,	5513/2,	5573/6,	5613,	5627,	5645/1,
		194,	201,	5513/4,	5573/7,	5614,	5628,	5919/1,
		196,	202,	5513/5,	5604,	5615,	5629,	5919/2,
		197,	203,	5531/4,	5605,	5616,	5630,	5919/3
		198/1,	204,	5559,	5606,	5619,	5631,	
		198/2,	205,	5569,	5607,	5620,	5632,	

Lelőhelyek védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

A KÜLVÁROS SZERKEZETÉNEK RÉSZEI

1. UTCAHÁLÓZAT, TEREK

Nova Civitas utcarendszerének megismeréséhez az 1601. évi ábrázolások nyújtanak információt. Egy központi térből szétágazó, X-alakú útvonal a mai György Oszkár teret, a Palotai utat, a Szömörce és a Csapó utcát foglalja magába. A külváros állandó támadásoknak volt kitéve, melynek következtében változásokon ment keresztül, ezért az 1601 után készült ábrázolásokat nem lehet a középkori alaprajzra vetíteni.

A külvárosban húzódott a Szent Mihály (1535), a Sziget (1394) és a Zsemlyesütő utca (1484) a fennmaradt források szerint. A Szent Mihály utca neve (feltételezve, hogy a nevét az ott álló templomról kapta) egy bűncselekményt leíró forrásban (1535) szerepel, amely az 1601. évi ábrázolások alapján a mai Rác utcával azonosítható. Az utóbbiak lokalizálása a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem megoldható.

Egyetlen adat áll a rendelkezésünkre a Káptalan negyed (1499) meglétére egy idézés kapcsán, melyet Siklósi Gyula a mai Szömörce utcával azonosított.

2010-ben a Palotavárosban, az ún. murvás parkolóban végzett ásatás során a 18. századi útburkolat alatt háromrétegű rőzseutat tártak fel, melyek késő középkori, illetve török kori eredetűek.

2. A KÜLVÁROS KÖZÉPKORI EGYHÁZI INTÉZMÉNYEI

A világi klérus intézményei

A Szent Mihály-templom

A kutatók álláspontja szerint a Szent Mihály-templom az Ágoston-rendi remetékhez tartozott, azonban ezt a megállapítást egyetlen forrás sem támasztja alá, tehát plébánia is lehetett. Az 1372-ben végzett határjárás alapján *Nova Civitas* külvárosban állt az egyházi épület. Fennmaradt a Szent Mihály utca neve (feltételezve, hogy a nevét az ott álló templomról kapta) egy bűncselekményt leíró forrásban (1535), amely az 1601. évi ábrázolások alapján a mai Rác utcával azonosítható.

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

16

Bethlen Farkas történetíró megemlékezik arról, hogy Szapolyai Jánosnak a Szűz Mária-prépostság templomából a törökök által kidobott tetemét a külvárosban lévő Szent Mihály-templomban temették el újra.

Siklósi Gyula az 1601. évi német tollrajzon és a francia metszeten, valamint az olasz alaprajzi vázlaton ábrázolt templomot (a mai Szerb templom környékén) vélte a Szent Mihály-egyháznak. A mai Szerb templom közelében egy lakóház falából gótikus kőfaragványok is előkerültek.

Temető

1987-ban a Rác utca és a Halász utca sarkánál 8 keletelt, melléklet nélküli sírt tárt fel Siklósi Gyula, amelyeket középkorinak határozott meg és Szent Mihály-plébániatemplomhoz tartozónak vélte. (II. tábla 2. kép) 2007-ben közműfektetés során a Bátky Zsigmond utca 1–3. sz. ingatlanokon nagyobb mennyiségben kerültek elő erősen bolygatott emberi csontmaradványok, melyek a korábban feltárt temető részét képezhették.

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve				Jelenség		Lelőhely kora
168	28644	Rác utca ³				temető		honfoglaláskor ⁴ , középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		5919/3						
182	28660	Sziget				település, temető		középkor, kora újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		190,	198/4,	206,	5570,	5608,	5623/1,	5633,
		191,	198/5,	207,	5571,	5609,	5623/2,	5634,
		192,	199,	5507,	5572,	5612,	5626,	5636,
		193,	200,	5513/2,	5573/6,	5613,	5627,	5645/1,
		194,	201,	5513/4,	5573/7,	5614,	5628,	5919/1,
		196,	202,	5513/5,	5604,	5615,	5629,	5919/2,
		197,	203,	5531/4,	5605,	5616,	5630,	5919/3
		198/1,	204,	5559,	5606,	5619,	5631,	
		198/2,	205,	5569,	5607,	5620,	5632,	

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhelyek nem fokozottan vagy kiemelten védettek.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

Szerzetesi egyházak

Az Ágoston-rendi remeték kolostora

Az Ágoston-rendi remeték letelepedésének pontos ideje és kolostoruk védőszentje sem ismert, a külvárosba történő lokalizálásuk is bizonytalan. Jelenlétük hátterében valószínűleg az állt, hogy a Palotai kapu mellett elhelyezkedő településrész jelentős forgalmat bonyolított le. A rend tagjai belső missziós tevékenységet folytattak a területen. VIII. Bonifác pápa bullájának 1303. évi átírásában szerepel először a fehérvári kolostoruk, amelyben a priorjukat említik meg.

Elhelyezkedését illetően a kutatás a Szűz Mária-szobor környékét és a György Oszkár teret vetette fel.

A Szent Márk-kolostor

A Szent Márk-kolostort sem tudjuk elhelyezni a Sziget területén belül, sőt rendi hovatartozását sem ismerjük. A legkorábbi előfordulása egy 1367. évi végrendeletből származik, miszerint a belváros vizesárka mellett állt a kolostor. Az 1389-es keltezésű, adásvételről szóló forrás alapján a Sziget területén működött.

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

17

Az oklevelek alapján a külvárosban, az egykori várak mentén, a Tobak utca és a Piac tér között vélhető a kolostor, mivel a Szigetet az északi, a nyugati és a déli oldalról a mocsár és sövénykerítés vette körül a tárgyalt időszakban.

3. AZ EGYKORI NOVA CIVITAS TÖRÖK KORI VALLÁSI ÉPÜLETEI ÉS SZÍNTEREI

Muszlím imahelyek

Szurut városrész dzsámija

Szurut városrész Evlia Cselebi leírása szerint a település „*déli részén, Palota felé, a battyáni vár-hoz vezető híd mellett lévő nagy város [...] Két kapuja van, az egyik délkeletre néz és a battyáni várba vezető nagy kapu, [...] a másik pedig nyugat felé [nyílik], ez a Palotai kapu.*” Továbbá itt említi az utazó a palotai dzsámit is. Mindebből következtetve a nyugati szárazulatról lehet szó, melyet Evlia leírásával összevetve valóban mocsár határolt. A leírás szerint középkori templomból („*Két dzsámija van, a Szurut dzsámi, régies alakú, nagy sokaság számára való, ...*”) alakították ki a dzsámit. Az épület a 16. századi zsoldlistákban nem szerepel, így valószínűleg a második hódoltsági periódusban válhatott állami imahellyé.

A Szurut külváros dzsámijának pontos helyét nem tudjuk meghatározni. Siklósi Gyula a később református templomként használt, majd a jezsuiták birtokába került és Szent Józsefnek szentelt kápolnával azonosította. A jezsuiták valóban kaptak egy külvárosi mecsetet Johann Areyzaga bárótól a szomszédos házakkal és kertekkel. Az épületet 1716-ban Georg Meltzer királyi ítélőtáblai jegyző vizsgálta felül, ekkor nagyon rossz állapotban volt. Később a jezsuiták többször felújították, 1761-ben pedig tornyot emeltek mellé. 1773-ban a pálos rend kapta meg, majd egy ideig üresen állt. 1817-ben lakóházzá alakították, és a görögkeleti egyház használatába ment át. 1955-ben teljesen elbontották.

Fitz Jenő folytatott régészeti feltárást a Palotai út 5. sz. ingatlanon, ahol korábban a Szent József-kápolnát vélte. Az ásatáson 1,05–1,10 m vastag alapfalakat talált, az akkori járószinttől 1,7 m mélységben. A kirajzolódott helyiség mérete 5×5,58 m volt, de a teljes épület alaprajzát nem sikerült tisztázni. Több sírt is feltártak, mert az írott források szerint az 1739. évi pestisjárványig temetkeztek e helyen. A helyszínen török kori és 18. századi régészeti leletanyag mellett falfestmény töredékeket gyűjtöttek.

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
156	28632	Palotai út 5.	fal, pince, település, temető	középkor, kora újkor, újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		205, 206		

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

Külvárosi dzsámi

A Palotai (Külvárosi-) dzsámi az 1601. évi ábrázolások alapján a belváros Palotai kapujával szemben épülhetett fel. 1601-ben az olasz katonai vázrajz négyzetes alaprajzú török dzsámit ábrázol a területen felirat nélkül. (III. tábla 1. kép) Az 1601. évi német tollrajz megjelöléssel (3...*Türkische Kirchen oder Betthurm*) látja el az épületet. A vedután egy négyzetes alaprajzú, nyeregvető építmény látható minarettel, melyet kerített udvar vesz körül kúttal és fürdővel együtt. (III. tábla 2. kép) Evlia Cselebi a nyugati városrész két, általa látott dzsámija közül valószínűleg ezt nevezte Palotai dzsáminak.

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

18

1985-ben a Piac tértől nyugatra, azaz az egykori várak nyugati részén hosszú árkot nyitottak egy leletmentés során. Közepén elpusztított falak helyén húzódó, 80 cm széles árkokkal határolva egy kb. 5 m szélességű, sárgás, átégett, öntött, habarcsos járósíntet találtunk. A fölötté levő égett sáv és az átégett pusztulási törmelék jelezte az építmény pusztulásának körülményeit.

Mecsetek

Evlia Cselebi útleírása szerint öt mecset állt a Szurut külvárosban, de ennél több információval nem rendelkezünk.

Templom

Megközelítően a mai Palotai út – Ady Endre utca találkozásánál az 1600-ban készült Dilich-féle metszet a Sziget- vagy Palotai kapu közelében, a kisebb rondella mögött templomot ábrázol. Egyes vélemények szerint elképzelhető, hogy az Evlia Cselebi által említett második szerb templom állt itt. Siklói Gyula szerint azonban nem kizárt, hogy a török világutazónál szereplő magyar templommal azonosítható.

4. A KÜLVÁROS KÖZÉPKORI ÉS TÖRÖK KORI VILÁGI ÉPÜLETEI

Lakóépületek

A Selyem utca 1–11. sz. házak területén 1980-ban Siklói Gyula végzett leletmentést, mely során egy 60 cm falszélességű, kelet-nyugati irányú, sárgás habarcsba rakott, formátlan, különféle kődarabokból épített középkori falat és annak járósíntjét találta meg. **(IV. tábla 1. kép)** A falat 10 m hosszúságban követték a leletmentés során, további részleteit nem sikerült feltárniuk. A ház pusztulási törmelékében zöld és sárga mázas, földfestéses, állatalakos, mérműves kályhacsempék kerültek elő. 180–200 cm mélységben egy emésztőgödörből több Árpád-kori és késő középkori, valamint török kori kerámiatöredéket leltároztak be.

A Palotai út 5. sz. ház területén Kralovánszky Alán 1967-ben a leletanyag alapján 17. századra keltezett telepnyomot tárt fel. Földbe mélyített házrészletet, hasonló korú kerámiát, égett kölest és egyéb magvakat talált.

2010-ben Palotavárosban, az ún. murvás parkoló területén végzett ásatás során elbontott török kori házakhoz tartozó, falazott emésztőgödrök kerültek a felszínre, amelyekből talpas tálak, sgraffitós díszű, engobe-os tányérok, kiöntőcsöves, szürke és sárga korsók, fazekak, lábasok, izniki fajansz kávéscsészék származtak. A feltárt kemencékben a nagymennyiségű állatcsont mellett középkori és török kori cserepeket találtak.

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
156	28632	Palotai út 5.	fal, pince, település, temető	középkor, kora újkor, újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		205, 206		

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

Fürdők

Külvárosi fürdő

Egy 1591. évi forrás szerint Szokollu Musztafa „kellemes gőzfürdőt építtetett”, amelyet az egykori Nova Civitas területén állóval azonosított a kutatás. Sudár Balázs szerint ezt a megállapítást

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

19

azonban egyértelműen nem lehet elfogadni a rendelkezésre álló adat alapján, mert az alapítványok nem jelentik feltétlenül azt, hogy a fürdők új alapítások is lennének. Az a tény leszögezhető, hogy a Szigeten már 1545-től működött egy, amely a későbbiekben eltűnik a forrásokból, és valószínűleg a török ostromot már nem vészelte át.

Ásik Mehmed fürdője

Ásik Mehmed két fürdővel rendelkezett Fehérváron (1594), amelyek közül az egyik az egykori Nova Civitas területén állhatott.

A török hamam (gőzfürdő) az 1601-ben készült olasz alaprajzi vázlat szerint a Palotai kaputól keletre, a várárok szélén épült fel. Az alaprajzi vázlat szerint a fürdő téglalap alaprajzú, hossz tengelye hozzávetőleg észak-déli irányú. Előcsarnoka észak felé nézett, ám bejárati ajtaja nyugatra nyílt. A kupolás fürdőépület előtt egy keskeny átmeneti helyiség alaprajzát is láttatta a rajz készítője. A fürdő (harara) keleti oldalához kis melléképületet (kazánház?) csatlakozott. Déli szárnyán három magánfürdő (halvet) fülke kapott helyet. A fürdő nyugati oldalán álló vízfelhajtó kerekesház téglalap alaprajzú volt. Az 1601-ben készült német tollrajzon (7. *Das Türkische Badt sambt dem Wasser Radt*) a fürdő négyzetes alaprajzúnak látszó előcsarnokán sokszögű sátor tető és bejárati ajtó látható. Mellette egyértelműen ábrázolták a dongaboltozatos átmeneti helyiséget, majd emellett a kupolás hararát. A valószínűleg fából készített kútház felett nyereg tető volt. (IV. tábla 2. kép)

Malom

A rendelkezésünkre álló források alapján a Sziget külvárosban (1547) működött egy malom, de ennél több információt nem tudunk meg a forrásból.

C. JOHANNITA KONVENT SZERKEZETÉNEK RÉSZEI

1. A TELEPÜLÉSRÉSZ KÖZÉPKORI EGYHÁZI INTÉZMÉNYE

Szerzetesi egyház

A johannita konvent

Az uralkodók sírjához járuló zarándokok száma, a fehérvári törvényt napokra érkezők sokasága tette szükségessé a középkori belvárostól nyugatra fekvő szárazulaton épült johannita rendház, valamint a Szentkirályföldének nevezett birtokukon álló Szent István-plébániatemplom működését. A lovagrend önálló ispotállal és iskolával rendelkezett, Szentkirályföldjén pedig a johanniták látták el a plébániai teendőket. A hiteleshelyi tevékenységük mellett nem igazolható egyértelműen katonai szerepük a város védelmében.

A kolostort Martirius esztergomi érsek (1150–1158) kezdte el építtetni, majd halálát követően a munkát Eufrozina királyné folytatta, akit egy 1276. évi oklevél szerint itt temettek el. Az 1252-ban kelt oklevél az ispotályos házokról is említést tesz. A kolostorhoz szintén tartozott temető egy 1372. évi oklevél szerint.

V. István király 1272. évi kiváltságlevele és egy életjáradékról szóló, 1441-re keltezett oklevél alapján a konvent a váron kívül állt. 1372/1373-ból arról értesülünk, hogy a kolostor és a szentkirályföldi Szent István-templom háza az *Insulan* volt. Egy 1443-as adószedésről szóló oklevél szintén ezen a területen említi a johanniták templomát. A kutatás egyetért abban, hogy a Sziget utca környékén kereshetjük az épületeiket.

1543-ban a város török kézre kerülése után Dalmady Sebestyén a törökök védelme alatt a konvent hiteleshelyi és magánlevéltárának egy részével szabad elvonulást kapott és az okiratokat sikerült Pozsonyba menekítenie.

A mai Tolnai utca által határolt parkban 1978–1985 között folytak ásatások Siklósi Gyula vezetésével, amelyek során valószínűleg a rendház egy részét sikerült feltárni. (V. tábla 1–2. kép) A régészeti kutatás alkalmával a konyha, számos mellékhelyiség, terem, illetve gazdasági épületek kerültek elő A rombadőlt rendház területén egy derviskolostor maradványait,

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

20

egy török ötvösműhely kemencéjét és szerszámaikat, illetve török kori mészégető kemencéket figyeltek meg. (VI. tábla 1–2. kép)

Az elpusztult johannita konvent területének és településszerkezetének térképi ábrázolása Wüstringer József 1826-ban készített városlaprajzán is figyelemre méltó. (VII. tábla 1. kép)

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
184	28662	Johannita kolostor	erődítés, kolostor, település, temető	ismeretlen, középkor, őskor, kora újkor, újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		5862/3, 5862/4, 5862/5,	5862/8, 5862/9, 5862/11,	5862/14, 5862/15, 5862/20,
		5862/21, 5862/37,	5902, 5903, 5905/2,	5906, 5907, 5910/5,
				5912

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

2. A TELEPÜLÉSRÉSZ TÖRÖK KORI VILÁGI ÉPÜLETE

Kézművességhez kapcsolódó épület

Siklósi Gyula a Tolnai utca által határolt parkban végzett feltárás során a johannita konvent egykori konyhájában, ebédlőjében egy kemencét talált. A helyiség egyik válaszfalát a török korban elbontották és helyére egy téglalap alaprajzú, kémény-nyílás nélküli, boltozott agyagba rakott téglakemencét építettek. Kézzel formált középkori téglákból emelték a kemencét, melynek hőállóságát külső agyagpakolással fokozták. Elülső (déli) része nyitott volt, mely elé hamusgödröt készítettek. A kemence omladéka alatt sok bronz rögt, bronzsalakot, néhány meghatározhatatlan bronztárgy töredékét és egy körbeszegecselt bronzdarabot találtak. Ötvös tevékenységre utalt a területen előkerült szürke kovács fújtató töredéke, vas(?) fújtatócső, egy ötvöskalapács és néhány öntőtégely töredéke.

Malom

Egy 1542. évi forrás szerint a keresztes konvent majorján működött egy malom, de pontos lelőhelye nem ismert.

D. SZENTKIRÁLYFÖLDE SZERKEZETÉNEK RÉSZEI

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
212	29120	Jancsár utca	település	középkor, kora újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		6082,	6096/1, 6096/2,	6109/1, 6109/2

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

21

1. UTCAHÁLÓZAT, TEREK

A keresztesek birtokát képezte a konventtől délre fekvő Szentkirályföldre, ahol a nevét viselő főutca húzódott, mely a mai Jancsár utca vonalával lehetett azonos.

2. A TELEPÜLÉSRÉSZ KÖZÉPKORI EGYHÁZI INTÉZMÉNYE

A világi klérus intézménye

Szent Istvánnak szentelt plébániatemploma

Az egykori Szentkirályföldén, a mai Jancsár utca–Balatoni út kereszteződésében állhatott a johanniták kegyurasága alá tartozó, Szent Istvánnak szentelt plébániatemplom (1372/73), de elhelyezkedésére vonatkozóan régészeti bizonyíték egyelőre nem került elő.

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
184	28662	Johannita kolostor	erődítés, kolostor, település, temető	ismeretlen, középkor, őskor, kora újkor, újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		5862/3, 5862/4, 5862/5,	5862/8, 5862/9, 5862/11,	5862/14, 5862/15, 5862/20, 5862/21, 5862/37, 5901, 5902, 5903, 5905/2, 5906, 5907, 5910/5, 5912

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

3. A TELEPÜLÉSRÉSZ VILÁGI ÉPÜLETEI

Kút

A Szentkirály utcában állott a Jancsár-kút, melyhez a 17–18. századi városalaprajzokon a Palotai kaputól a Jancsár utca teljes vonalában vezetett utca. Eredeti neve nem ismert. A kút ábrázolása az 1689-es városalaprajzon három ábrázolt kút egyikeként „17. Trois puis au fountaine hors la Ville” felirattal látható. 1826-ban Wüstinger József városalaprajzán már a Jancsár-kút felirat olvasható. (VII. tábla 2.–3. kép)

E. PALOTAVÁROS TERÜLETÉN FEKVŐ KÖZÉPKORI TELEPÜLÉS

1. SÁRSZABADI

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
230	29138	Mátra utca-Fátka utca környéke	település	középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		5957/7, 5957/8, 5957/9, 5959, 5960, 5961, 5962/1,	5962/2, 5963, 5964, 5965, 5966, 5967, 5968,	5971, 5972, 5973, 5974, 5976, 5982, 5983, 5984, 5985, 5986, 5988, 5989, 5990/1, 5996/1, 5997/1, 5997/2, 5998, 5999, 6000, 6001, 6002, 6003, 6004, 6052, 6053, 6056, 6057, 6060,
				6061, 6064, 6065, 6066

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

22

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület

F. PALOTAVÁROS TERÜLETÉRE ESŐ TOVÁBBI RÉGÉSZETI LELEŐHELYEK

1. ŐSKOR

Település

A Palotai út 92. sz. (5376 hrsz.) ingatlanon 2010-ben végzett megelőző feltárás során neolit település nyomaira bukkantak. Cölöpszerkezetes hosszú ház cölöplyukait, valamint tapasztott agyagpadlóját sikerült megfogni. A házszerkezethez tartozott egy kút, melyet 3 méteres mélységig tudtak kibontani. A kerámiaanyagában nagyméretű, fogóbütykös díszítésű hombárok oldaltöredékei, kisebb szürkésfekete simított felületű díszkerámia, valamint fényezett felületű, nyomokban vörös festett kerámatöredékek kerültek elő. (VII. tábla 4. kép)

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
231	29139	Fátia utca	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		5957/7, 5957/8, 5957/9, 5959, 5960, 5961, 5962/1, 5962/2, 5963, 5964, 5965, 5966, 5967, 5968, 5971, 5972, 5973, 5974, 5976, 5982, 5983, 5984, 5985, 5986, 5988, 5989, 5990/1, 5996/1, 5997/1, 5997/2, 5998, 5999, 6000, 6001, 6002, 6003, 6004, 6052, 6053, 6056, 6057, 6060, 6061, 6064, 6065, 6066		
236	29144	Szent Gellért utca – Palotai út köze	épület, település, vízmű	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		5290, 5352, 5353, 5354, 5355, 5356, 5357, 5358, 5359, 5360, 5361, 5362, 5363, 5364, 5365, 5366, 5367, 5368, 5369, 5370, 5371, 5372, 5373, 5374, 5375, 5376, 5377/2, 5378, 5379, 5380, 5381, 5382/1, 5382/2, 5383, 5384, 5385, 5386, 5387, 5388		

Lelőhelyek védettsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott területek.

2. HONFOGLALÁS KOR

Temető

A Rác utca 37. sz. ház kertjében, 1921-ben néhány honfoglalás kori sírt találtak, ezek egyikeből 2 db S-végű bronz hajkarika és egy nyitott, fonott bronz gyűrű került elő. Bakay Kornél a temető korát a 10. századra keltezte.

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
168	28644	Rác utca ⁵	temető	honfoglaláskor ⁶ , középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		5919/3		

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

3. KÖZÉPKOR

Település

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora				
181	28659	Vörösmarty tér ⁷	fal, faragott kő, pince, település	középkor, kora újkor, újkor				
Helyrajzi szám / HRSZ		6149/7						
210	29118	Ingovány ⁸	település, temető ⁹	középkor				
Helyrajzi szám / HRSZ		535/1,	556,	6117/4,	6121/1,	6136,	6148/1,	7260/16,
		538,	557,	6117/5,	6128/1,	6137,	6148/3,	7263,
		539,	558/5,	6117/6,	6128/2,	6138,	6148/4,	7264/1,
		540/1,	559,	6120/2,	6129/1,	6139,	6148/5,	7264/2,
		540/2,	560,	6120/4,	6129/2,	6140,	6149/10,	7265/5,
		541,	561,	6120/5,	6130,	6141,	6149/11,	7670/2,
		547,	562,	6120/6,	6131/1,	6142,	6149/12,	7670/3,
		548,	577,	6120/7,	6132/1,	6143,	6149/13,	7671/9,
		549/1,	578/2,	6120/8,	6132/2,	6144,	6149/14,	7671/10,
		549/2,	578/3,	6120/9,	6132/3,	6145,	6149/15,	7671/15,
		550/1,	578/4,	6120/10,	6132/4,	6146/2,	6149/16,	7671/18
		550/8,	578/5,	6120/11,	6133,	6146/3,	6149/17,	
		551,	616,	6120/14,	6134,	6146/4,	7260/10,	
		555,	6116/3,	6120/21,	6135,	6147,	7260/13,	

Lelőhelyek védettsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott területek.

Az Ingovány falu közelében levő malmot 1372-ben említik. Siklósi Gyula a mai Balatoni út 11–15. környékén vélte (lelőhelyazonosító: 60744), ahol 1961-ben Kralovánszky Alán végzett leletmentést és ennek során 17–18. századi kerámiatöredékeket gyűjtött.¹⁰

4. KORA ÚJKOR

Település

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
157	28633	Palotai út 117.	település	kora újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		4540/1, 4540/2, 4541		

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

24

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

5. ISMERETLEN KORÚ

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
183	28661	Sziget utca 5.	bizonytalan jellegű	ismeretlen
Helyrajzi szám / HRSZ		5862/18		
292	29200	Palotai út –Szent Gellért utca köze	település	ismeretlen
Helyrajzi szám / HRSZ		5265/2, 5266, 5267, 5268,	5269, 5270, 5290, 5313/2,	5314, 5315, 5316, 5317,
			5318, 5319, 5320, 5321,	5322, 5323, 5324, 5325,
			5326, 5327, 5328, 5329,	5330/1

Lelőhelyek védettsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott területek.

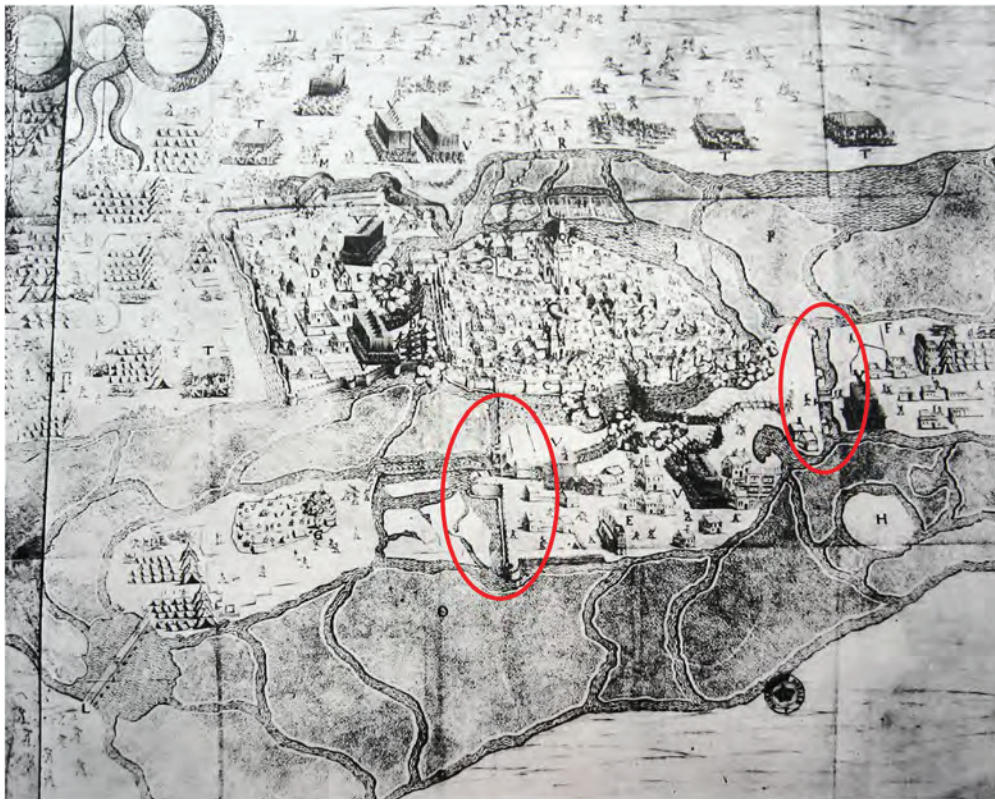
JEGYZETEK

- 1 A lelőhely legnagyobb része a mai Palotavárosra esik, de a keleti vége benyúlik a Történelmi Belváros városrészbe, így ott is feltüntetésre került. (Lásd: III.1. kötet: TÖRTÉNELMI BELVÁROS) A Vörösmarty tér déli vége képezi az Ingovány északi szélét.
- 2 Ez az ingatlan nem szerepel a közhiteles lelőhelynyilvántartásban, viszont a 2020. évi ásatások egyértelműen bizonyítják a lelőhely meglétét.
- 3 A könnyebb azonosítás érdekében a teljes utcanév került megadásra, ezért javaslom a poligonjának teljes kiterjesztését a Rác utcára.
- 4 Ld. Honfoglaláskor/Temető c. résznél.
- 5 A könnyebb azonosítás érdekében a teljes utcanév került megadásra, ezáltal a poligonja lefedi ezt a területet.
- 6 Ld. Honfoglaláskor/Temető c. résznél.
- 7 A lelőhely a Történelmi Belvárosrészhez tartozik (Lásd: III. 1. kötet: TÖRTÉNELMI BELVÁROS), de a történeti topográfia szempontjából a Castrumon kívül a Nyugati szárazulat délkeleti végét és az Ingovány északi részét képezte.
- 8 A lelőhely elhelyezkedését illetően a Palotaváros és a Vízváros területére esik, ezért mindkettő városrész-nél feltüntetésre kerül. (Lásd: III. 4. kötet: VIZIVÁROS)
- 9 Széchenyi utca és a Horvát István utca találkozásánál középkori temetőrészletre bukkantak, ezért kiegészítésre került a nyilvántartás.
- 10 Ez a rész a Palotavároshoz tartozik, de a történeti topográfia szempontjából az Ingoványnál szükséges megemlíteni. (Lásd: III. 4. kötet: VIZIVÁROS)

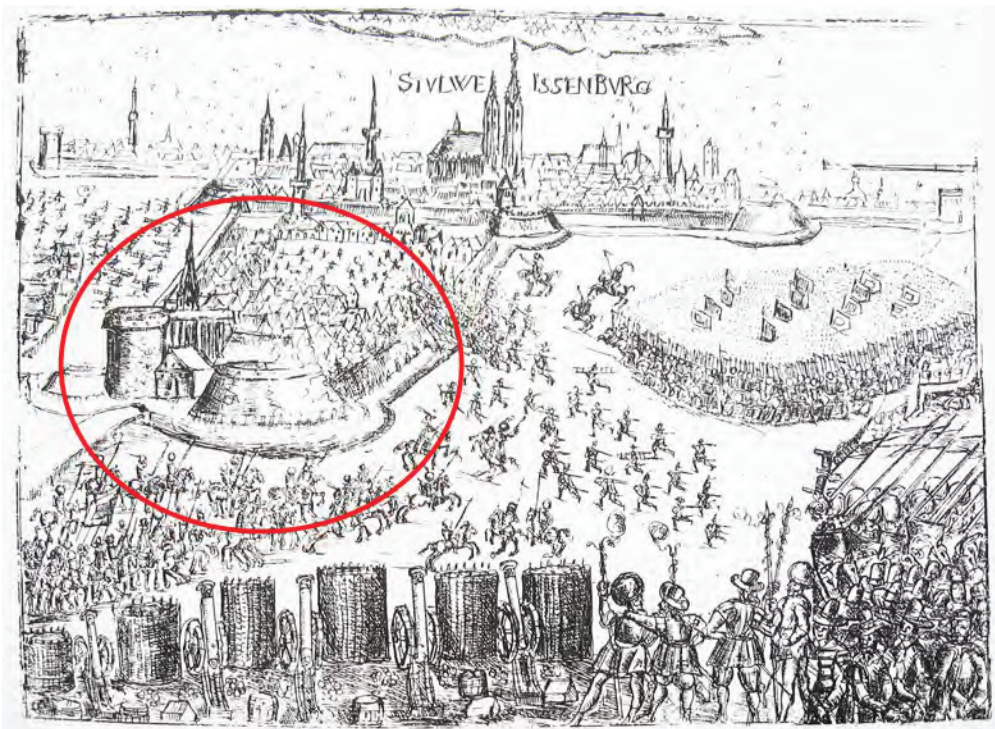
III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

25

I. TÁBLA

1. kép: 1601. évi francia metszet

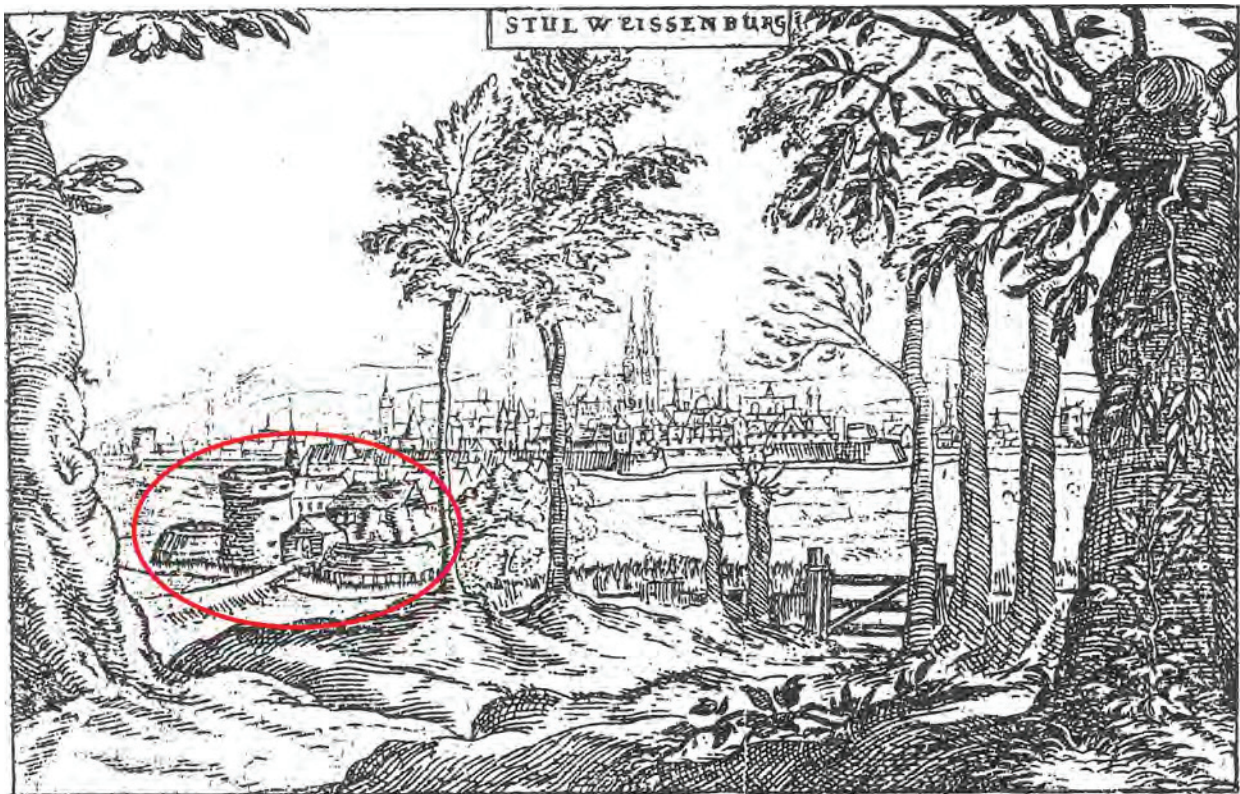

2. kép: Wilhel Peter Zimmermann: Székesfehérvár látképe (1605)

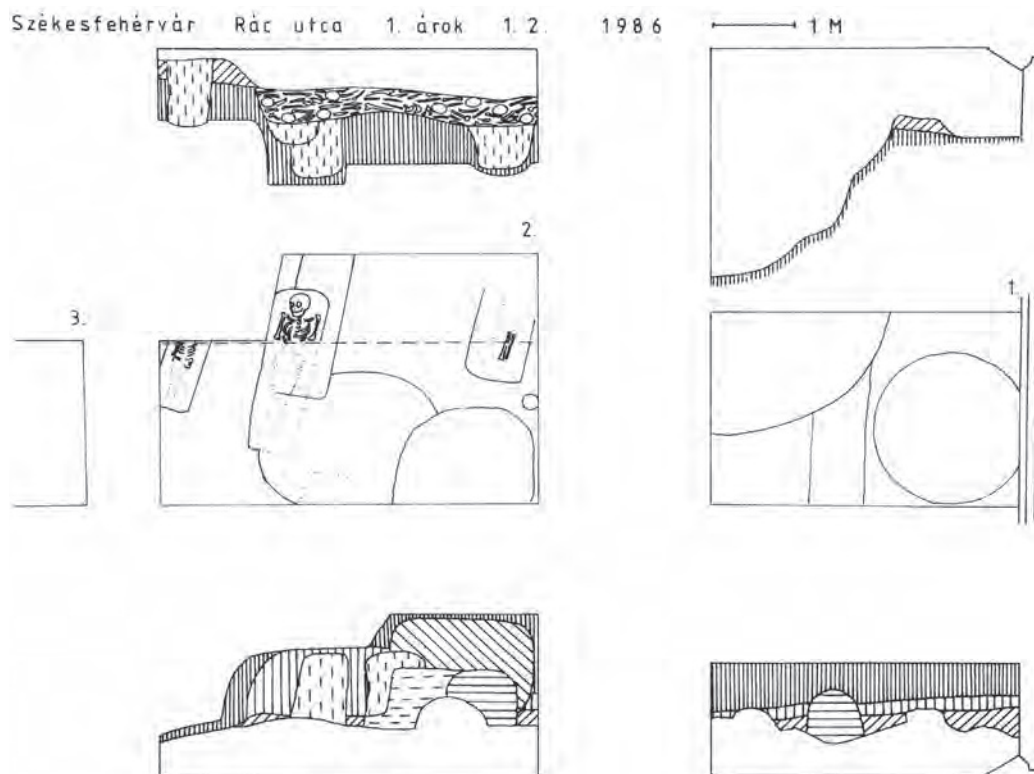
III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

26

II. TÁBLA

1. kép: Wilhelm Dilich: Székesfehérvár látképe (1600 körül)

2. kép: Rác utcában feltárt sírok. Forrás: SZIKM Adattár

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

27

III. TÁBLA

1. kép: Olasz nyelvű vázlatrajz Fehérvár ostromáról (1601)

2. kép: 1601. évi német tollrajz – részlet

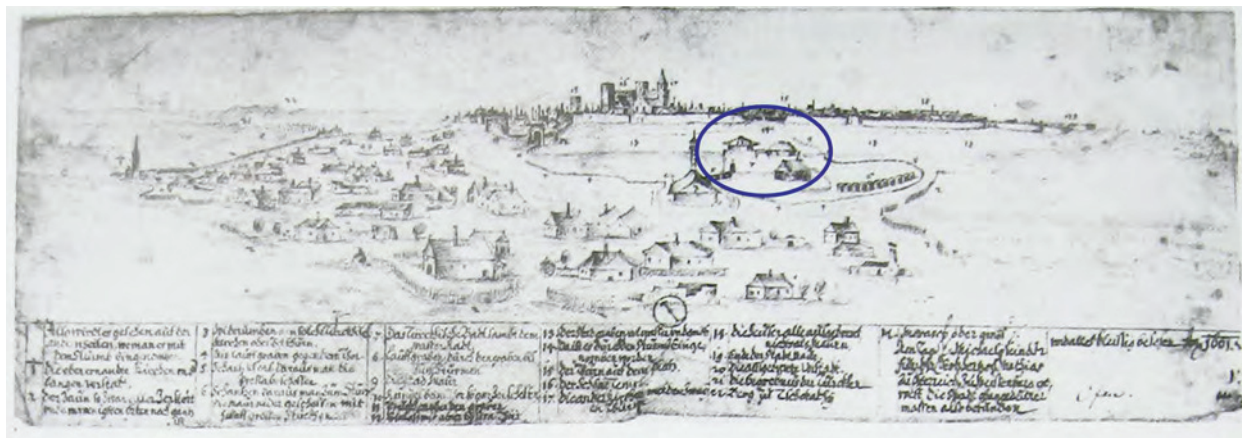
III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

28

IV. TÁBLA

1. kép: Selyem utcai ásatás. Forrás: SZIKM Adattár

2. kép: 1601. évi német tollrajz – részlet

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

29

V. TÁBLA

1. kép: Johannita konvent, ásatási alaprajz. Forrás: SZIKM Adattár

2. kép: A johannita kolostor középkori maradványai
Forrás: ALTMANN-BICZÓ-BUZÁS-HORVÁTH-KOVÁCS-SIKLÓSI-VÉGH 1966. 47.

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

30

VI. TÁBLA

1. kép: Emberfejes szenteltvíztartó, 12. század. Forrás: SZIKM Adattár

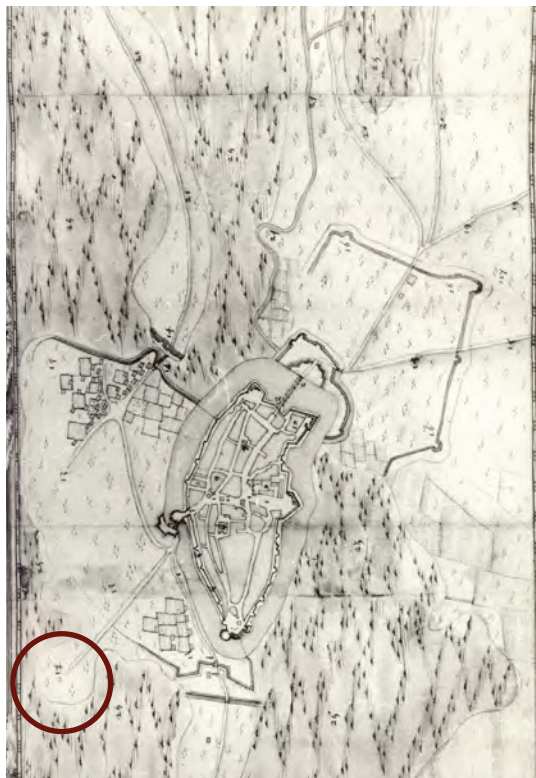

2. kép: Dreihausen"-i serleg, 15. század. Forrás: SZIKM Adattár

III. 3/5.1.2. PALOTAVÁROS régészeti lelőhelyek ismertetése

31

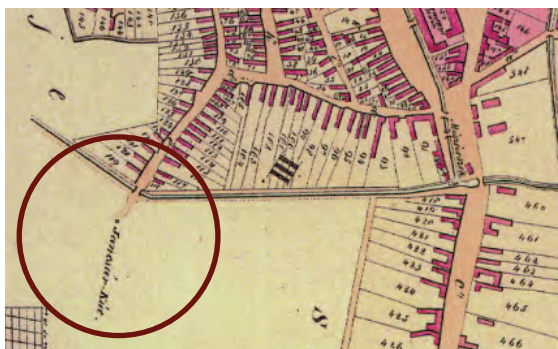
VII. TÁBLA

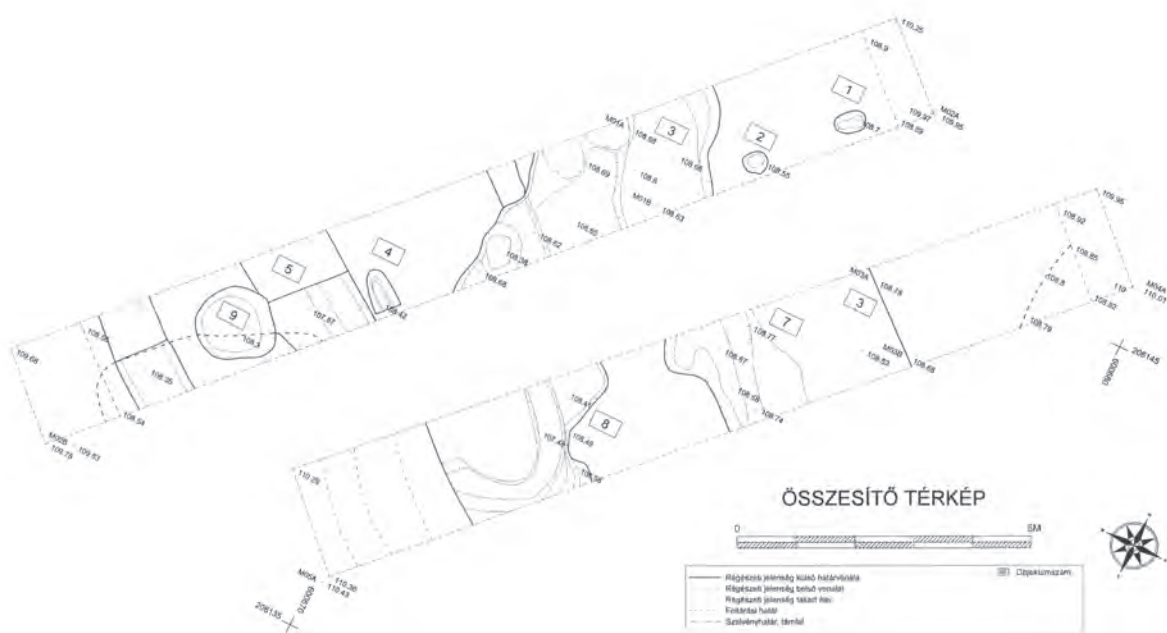
2. kép: a Jancsár kút ábrázolása a La Vergne-féle városalaprakon (1689)

1. kép: Az egykori johannita konvent területének ábrázolása Wüstinger József városalaprakján (1826)

3. kép: a Jancsár kút ábrázolása Wüstinger József városalaprakján (1826)

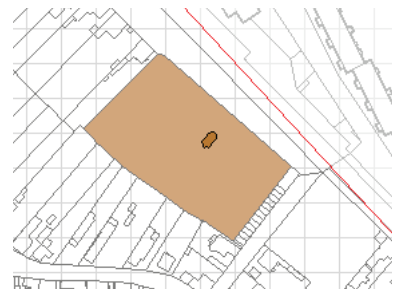

4. kép: Székesfehérvár, Palotai út 92. sz. ingatlanon végzett feltárás összesítő térképe – részlet.
Forrás: SZIKM Adattár

III. 3/5.2.1. PALOTAVÁROS műemléki védett értékek térképe

32

A térképen barna kitöltés (●) jelöli
az országosan védett építészeti örökségeket.

Palotai út, Szerb temető és sírkövei

Rác utca
Szerb Ortodox templom,
népi lakóház

III. 3/5.2.2. PALOTAVÁROS műemléki védett értékek ismertetése

33

Cím:	PALOTAI ÚT		198.
Hivatalos név:	SZERB TEMETŐ		
HRSZ:	5393/3	GPS	47,196390°; 18,397963°
Törzsszám:	1543	Védelem	műemlék
Azonosító:	3882	Bírság	II.
Műemléki környezet:		53.	
Azonosító:	21919	HRSZ:	4395/5, 4402, 4502, 4503, 4504/4, 5; 5312/1, 6; 5331, 5391, 5392, 5393/4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18; 5394, 5395, 5396, 5397, 5398, 5399, 5400

A város nyugati felében, a Várpalota felé vezető út bal oldalán fekvő, téglalap alakú telek, közepén temetőkápolnával. A Palotai út mentén található három sírkert egyike. Helyén 1601-ben török temető volt. 1752-től a 17-18. század folyamán délről több ütemben betelepített vagy betelepülő - mára már asszimilálódott - szerb (rác) lakosság temetője volt, akkoriban még városon kívüli területnek számított. Számos 18. és 19. századi sírköve nagyjából vöröses mészkőből készült, ezek műemléki védelem alatt állnak. Az I. világháború végén a székesfehérvári hadifogolytáborban elhunyt görögkeleti vallású szerb és orosz foglyok temetőhelye lett. A görögkeleti vallásúak másik temetője a Rác templom körül működött 1816-ig. A terület közepe táján áll az egyszerű architektúrájú, klasszicizáló, Szent Katalin tiszteletére emelt, keletelt temetőkápolna. 1848-49-ben épült Ekáterina Dogáli, Konsztantin Dogáli táblabíró felesége adományából, tervezte Mádel Ferenc. 1942-ben felújították. A kápolna egyhajós, félköríves záródású, nyugati tornyos, nyeregvetésű építmény. A bejárat a sátoztetős, zömök torony aljából nyílik, felette körbefut az oldalhomlokzatok egyszerű főpárkánya. A hajó csehsüveg boltozatos, egyetlen boltszakaszból áll. A kápolnában 1865 óta látható az adományozó asszony sírkölapja az alapító Dogáli- és a Diván-család címerével. A kis harang 1923-ban készült.

Megjegyzés:

A hivatalos nyilvántartásban szereplő „Szentháromság” elnevezés hibás, mert az valójában az ugyancsak Palotai úti ún. Hosszú temető. Az említett helyrajzi számok és a védettség pedig a városhoz közelebbi szerb (rác) temetőre vonatkoznak.

Fotók:

főkép: Bertók István
bélyegképek:
Bertók István (3,4,5)
Csutiné Schleier Erzsébet (1,2)

III. 3/5.2.2. PALOTAVÁROS műemléki védett értékek ismertetése

Cím:	PALOTAI ÚT			123.
Hivatalos név:	SZERB TEMETŐ SÍRKÖVEI			
HRSZ:	5393/3	GPS	47,196390°; 18,397963°	
Törzsszám:	1543	Védelem	műemlék	
Azonosító:	16001	Bírság	II.	
Műemléki környezet:		HRSZ:	Isd. Szerb temető	
Azonosító:	21919			

A Palotai úti szerb (rác) temető régi síremlékei közül a II. világháborúban ugyan sok megsemmisült, ma is számos késő barokk és klasszicista sírkő lelhető fel.

Ergovics Pokhivigalita, vörös mészkő, 1786,

Pokivnić, vörös mészkő, 1786,

Fokić, született Popović faragott fesztonokkal díszített, vörös mészkő, 1797,

Nesztorovits János és Ekaterina Stephanovits, faragott koponyával, vörös mészkő, 1809.

Több erősen sérült, olvashatatlan sírkő is felfedezhető a 19. század elejéről, továbbá I. világháborús hősök betonból öntött sírjai 1918-ból. A temető bejáratánál temetőkereszt áll, rajta a Feltámadt Krisztus bádogra festett alakja (19.század) A régi sírkövek 1958 óta műemléki védelem alatt állnak.

Megjegyzés:

A műemléki védettség eredetileg csak a temető egyes sírköveire vonatkozott, azt később terjesztették ki az egész temetőre, ezért felülvizsgálandó a helyessége. A táblázatunk a közhiteles nyilvántartás szerinti számot tartalmazza.

Fotók:

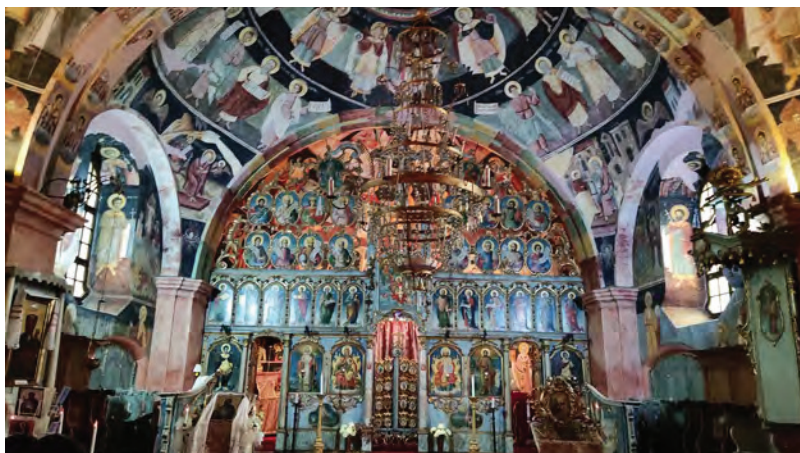
Bertók István

III. 3/5.2.2. PALOTAVÁROS műemléki védett értékek ismertetése

35

Cím:	RÁC UTCA			202.
Hivatalos név:	SZERB ORTODOX TEMPLOM			
HRSZ:	5630	GPS	47,190373°; 18,401978°	
Törzsszám:	1550	Védelem	műemlék	
Azonosító:	3887	Bírság	I.	
Műemléki környezet:		235.	HRSZ:	5534/1, 5535/1, 5536/1, 5537/1, 5538/2, 3; 5540/3, 5541/1, 5542/1, 5543/1, 5619, 5620, 5629, 5630, 5631, 5632, 5634, 5645/1, 5925,
Azonosító:	9483/3888			

Szabadon álló, egyhajós, homlokzati középtornyos, félköríves apszissal záródó, keletelt barokk templom. Empire kovácsoltvas kapuval ellátott, tömör falazattal kerített udvaron áll. A szerbek már a hódoltság első éveiben megjelentek, mint a törökök martalócai. Később több hullámban húzódtak fel délről, veszély elől menedéket keresve, vagy tudatos telepítési politika eredményeként. Az 1601-ben Fehérvárról készült metszettek már Rácvárosként említik lakóhelyüket. Az 1688-ban készült jegyzékek említik a Ráctemplomot. 1723-ban még fából, paticsfallal készült, ezt 1733-ban javították és 1756-ban toronnyal egészítették ki. A régi templomukat csak azután bontották el, miután a föléje épített új 1771-ben elkészült, ezt Kershoffer József kőművesmester építette. Felszentelése 1780. június 24-én történt. Védőszentje Keresztelő Szent János. A tornyot 1791-ben megemelték, 1860-ban készült a boltozott karzat. Utcavonalon álló főhomlokzata középtengelyében toszkán pilaszterek közötti bejárat. A gazdagon tagolt háromrészes főpárkány fölött a torony két oldalán volutás átmenet a torony alsó párkányáig, a toronyszint tetején órapárkány és fémsisak. Oldalhomlokzatokon lizéna tagolás, lantablakok, délen kökeretes bejárat, zárókövében az 1772-es évszám, fölötté két mélyített, ablakszerű mezőben falképek és 18. századi sírkövek falba építve. A hajó csehsüveg boltozatos, a szentély negyedgömbbel fedett. A belső tér bizánci stílusú, rendkívül gazdagon díszített. Műemléki helyreállítása 1987-ben történt Kremnicsán Ilona tervei alapján.

Megjegyzés:

A belső falképek Teodor Simeonov, a rokokó ikonosztáz Horváth Ferenc képfaragó, Fijercsko József asztalos, az ikonok Jovan Grabova, Grigorije Popovity festők munkája (1776 körül). Restaurálás: Németh Gábor, Laczkó Gyula, Baranyai András és Hamvas Gábor (1975-76)

Fotók:

főkép: Sándorovits László
bélyegkép:
Csutiné Schleer Erzsébet (1,2,4)
TKM 349. füzet (3)

III. 3/5.2.2. PALOTAVÁROS műemléki védett értékek ismertetése

Cím:	RÁC UTCA 19.			243.
Hivatalos név:	NÉPI LAKÓHÁZ			
HRSZ:	5538/2	GPS	47,190302°; 18,401770°	
Törzsszám:	9965	Védelem	műemlék	
Azonosító:	3889	Bírság	I.	
Műemléki környezet:		116.	HRSZ:	5360, 5531/3, 5537/1, 5538/3, 5925, 5926/2
Azonosító:	23507			

A templommal szemközti telek oldalhatárán és az utcavonalon álló, részben alapincézett, földszintes, náddal fedett, falusias lakóház. A legértékesebb épülete a Rác utca hagyományos beépítésében megőrzött 130 méteres szakaszának. Az 1980-as években a házigyári tömeglakás építési hullám a nyugati történelmi külvárost sem kímélte. Másfél év alatt eltűnt a többszázéves múltú kispolgári-falusias épületállomány. A barokk Ráctemplom környezetében - műemléki rangjának köszönhetően - 13 ház megmenekült. A helyi vállalatok, intézmények és a város összefogásával ezeket felújították, újszerű, általában közösségi hasznosításra. A 19. számú ház korábban szerb iskola és tanítólakás volt, háromosztatú, közép-magyar típusú népi lakóház. 1797-től a szerb egyházközösség tulajdonában, 1812 és 1848 között nem csak pravoszlávok, hanem más vallású magyarok is tanultak itt. Bejárata a kis tornác alatt pórfödémű pitvarba vezet, a konyha csehsüveg boltozatos, szabadkéményes, kétfelé pórfödémű szobák nyílnak. Pincéje vegyesfalazatú, három pillérre támaszkodó, nyolcszakaszos, csehsüveg boltozatos, feltehetően korábbi építés. A Tejipari Vállalat újította fel 1986-ban Tejipari Múzeum céljára. A felújított házban és az illeszkedő új toldalék fészerben tejipartörténeti állandó kiállítást rendeztek be. A vállalat megszűntével a kiállítás is más városba került. A ház magánkézben van, 2 lakást alakítottak ki benne a fészer beépítésével. Telekosztással még egy házat építettek rajta.

Megjegyzés:

A barokk műemlék Ráctemplom körül egy 130 méteres utcaszakasz hagyományos régi népi házainak memento-szerű, történelmi szigetként történő megőrzése, felújítása és méltó hasznosítása 1989-ben EUROPA NOSTRA fődíjat eredményezett a városnak.

Fotók:

Gelencsér Ferenc, 1988

III. 3/5.2.3. PALOTAVÁROS műemléki védelemre javasolt értékei

PALOTAI ÚT, HOSSZÚTEMETŐ

HRSZ: 5313/1

TEMETŐKÁPOLNA

PV

A korábbi kápolna helyén épült 1872-ben a székesfehérvári lakosság éveken keresztül tartó adományozásából és a fehérvári születésű Simor János hercegprímás nagyszegű támogatásával (Mindez a korabeli sajtó részletes beszámolóiból tudható.) Historizáló stílusban készült Hübner Nándor építőmester terve szerint, az ő nyughelye is a kápolna mögött van. Görögkereszt alaprajzú neoreneszánsz épület, a centrális tér fölött kupola és nyolcszögletű laterna. A 20. században erősen átépítették. 1927-től néhány évig ez volt Prohászka Ottokár nyughelye. Építészeti és helytörténeti értékei miatt egyedi műemléki védelemre javasolt.

RÁC UTCA 11.

HRSZ: 5534/1

NÉPI LAKÓHÁZ

PV

A 18. századi műemlék Rác templom és műemléki környezete területén lévő népi lakóház. Utolsó tulajdonosa, Csikós Danica maga is vallását gyakorló szerb volt. A lebontástól megmentett és az 1989-ben Europa Nostra fődíjjal elismert utcaszakasz elején áll. Közép-magyar típusú, háromszatú hosszúház, a pitvarból nyíló szabadkéményes konyhával. Romos állapotból történő helyreállítása 1987-ben, előzetes felmérés és tervek alapján készült, felújítását a székesfehérvári IKARUSZ gyár vállalta az „Egy üzem – egy műemlék” akció keretében. Jelenlegi funkciója Helytörténeti Múzeum a Szent István Király Múzeum kezelésében, részben a helyi kismesterségek tárgyainak bemutatásával, a ház végében. Dittrich kalaposmester hajdani műhelyét rendezték be. Az egykori lakásrész berendezéseként ma is Csikós Danica bútorai, tárgyai láthatók, élethű elrendezésben. Építészeti és helytörténeti értékei miatt egyedi műemléki védelemre javasolt.

A mellékelt felvételek 1982. előtt, valamint 1987-ben készültek.

III. 3/5.3. PALOTAVÁROS helyi védett építészeti örökségi értékek

A hajdani nyugati külváros, a Sziget, melynek története közel egyidős a Belvároséval, és melynek folyamatosságát a török megszállás másfél évszázada sem szakította meg, az utóbbi 40 évben gyökeresen megváltozott. Magyarország egyik legnagyobb házgyári lakótelepét az 1980-as években az addig történeti hagyományokból építkező, organikusan fejlődő, akár ezeréves településszövet és az azt megtöltő életforma teljes megsemmisítése árán valósították meg. A 20 ezer lakosra méretezett 4-10 szintes házóriások között mindössze egy 130 méteres utcaszakasz beépítése maradhatott meg mutatóban, ez is csak a már korábban műemlékké nyilvánított barokk szerb ortodox templomnak köszönhető.

A mai településszerkezetet beazonosítva az 1826-os Wüster térképpel, megállapítható, hogy a Rác utca maradványán kívül már alig van valami a hajdani beépítésből. Csupán a templomtól északkeletre fekvő kis utcaszakaszokon, a Szűnyog utca maradványán, valamint a Palotai út egyes részein maradt meg nyomokban a hagyományos, szalagtelkes beépítés. E rövid szakaszokon is vegyes összképet nyújt a mai állapot, mert hol egy korábbi iskola, hol egy új többemeletes lakóház, vagy egy tájidegen beépítési vonal teszi felismerhetetlenné a régi szerkezetet.

A Palotai úton a temető irányába való terjeszkedést már az 1826-os Wüster felmérés is ábrázolja és haladva az idővel a térképek felett, végigkísérhető a sűrűsödése. A város temetői a Palotai út északi végében már az legkorábbi várostérképen is felfedezhető.

Az 1882-es kataszteri térképen már megjelenik a Varga csatorna parti, később fűrészfogasan beépülő telekosztás, ez máig megmaradt. A Bőrgyár főépülete már az ezen az ábrázoláson felfedezhető. Ekkor alakult ki a szerb temető mögé kanyarodva a Szent Gellért utca kezdetén is. (Rácztemetői dűlő)

A városrész kialakult utcarendszere híven őrizte a régebbi évszázadok nyomait. A hajdani johannita kolostor maradványaira utalt a déli részen kialakult négyszögletes terecske és széles út vezetett a középkori (Jancsár) kútig. A Jancsár-patak mellé telepítették le a vágóhidat a megszüntetett felsővárosi helyett.

A 19-20. századfordulót jellemzik a Palotai úton máig megmaradt polgári ízlésű házak, valamint a temetők és a Kálvária-sor mögött máig fennálló, egy évszázadot átfogó építési szövet. Ekkor a Széchenyi utca hosszában kialakult hajdani Égett város továbbra is egyutcás volt, a Belvároshoz közeli részen módos, polgári, délebbre falusias jellegű házakkal. A széles utca nyugati házsora mögött indult el a Jancsár-csatornától nyílegyenesen dél felé a beszédes nevű Hosszúsétátér, a városiak promenádja a Sóstó üdülőigete felé.

A vasúthálózat kiépülésével és a háború előtti nagyüzemek megjelenésével itt is épültek munkáslakástelepek, a déli végen a Tatra-Máttra-Fáttra utcák, északon a Hosszú-temetőn is túl a Palotai út mesészerű házsora.

Ami mindezekből mára megmaradt, szinte minden épített örökségi értéknek tekinthető. A nyugati városrész legkorábbi részén, a történelmi Sziget hatalmas területén, a Varga-csatornától a Jancsár-csatornáig nem maradt meg semmi, a kis szerb templom körüli 13 falusias ház kivételével. Tíz év alatt megtörtént a tarvágás.

1979-90 között ezt a helyet foglalta el a Lenin-lakótelep – ma Palotavárosi lakónegyed – első két üteme, 4000 házgyári lakással.

III. 3/5.3.1. PALOTAVÁROS helyi védett értékek térképe

39

A térképen zöld kitöltés (●) jelöli a helyi védett építészeti örökségeket.

III. 3/5.3.2. PALOTAVÁROS helyi védett értékek ismertetése

40

ADY ENDRE UTCA 21/A.

HRSZ: 186

SPORTHIVATAL, egykori KORCSOLYÁZÓ EGYLET HÁZA

PV

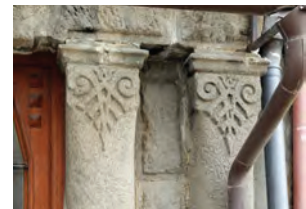

ADY ENDRE UTCA 26.

HRSZ: 193

LAKÓHÁZ

PV

III. 3/5.3.2. PALOTAVÁROS helyi védett értékek ismertetése

HELYI TERÜLETI VÉDELEM

PALOTAI ÚT

HRSZ: 5334

KÁLVÁRIA

PV

A Kálváriásor a Szentháromság temetőhöz kapcsolódva készült 1860-70-ben, kezdetben csupán hét stációval, 1897-ben 14 stációra bővítették. Eredetileg a hajdani Vásártéren, a mai Zichy liget területén állt. A Havranek kőfaragó család által sósúti homokkőből készült oszlopos-aediculás képházakba egy bécsi öntőműhely öntöttvas típus dombormű sorozatát foglalták be. A II. világháborúban súlyosan megsérült stációkat 1985-ben helyreállították, a hiányzó képeket Búza Barna szobrászművész bronz domborműveivel pótolták. Legutóbbi felújítását Kocsis Balázs szobrász-restaurátor végezte 2013-16-ban. Történeti, helytörténeti és művészi értéket képvisel.

PALOTAI ÚT

HRSZ: 5313/1, 2

SZENTHÁROMSÁG „HOSSZÚ” TEMETŐ

PV

A Palotai út nyugati oldalán létesült római katolikus – ma városi – temetőt már 1696-ban említik, 1744-től használják rendszeresen, utolsó kibővítése 1874-ben történt. A város legnagyobb régi temetője, reprezentatív jellegű. Sok jelentős helyi személyiség (város, megye, honvédelem, egyház, kultúra) és neves családok temetkezőhelye. Számos építmény, síremlék, sírkő képvisel kimagasló művészi értéket. A síremlékek szobrász-alkotói között említhető Bory Jenő, Kallós Ede, Istók János. A temető kápolnája 1872-ben épült Hübner Nándor terve szerint, görögkereszt alaprajzú neoreneszánsz épület, a 20. század elején átépítették. A keresztet Simor Terézia, Simor János fehérvári születésű esztergomi hercegprimás testvére állította 1883-ban. A temető rendkívüli történeti, helytörténeti és művészi értéket képvisel, területének jelentős része nyilvántartott régészeti lelőhely.

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2008. május 15-én tartott ülésén a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította 37/2008. számú határozatával (Magyar Közlöny 2008/42.) a temető alábbi sírjait:

I /6 /14	Kelemen Béla - nyelvész, irodalomtörténész, szótárszerkesztő, főreáliskola-igazgató
III /11 /66	Rosty István, barkóczi - 1848-as honvéd őrnagy
IV /14 /5	Say Móric - kémikus, pedagógus, főreáliskola-igazgató, akadémiai tanár, tankerületi főigazgató; az Országos Középiskolai Tanáregyesület elnöke, az MTA tagja; 1848-as honvéd

A II. világháborúban ledöntött, megsérült, gazdátlanra vált síremlékeket három évtized óta a maroshegyi Vörösmarty Mihály Szakiskola egykori diákjai állítják helyre, Poklosi Péter tanár, a Székesfehérvári Városszépítő-, és Védő Egyesület elnöke, a Hadisírgondozó Szövetség elnöke vezetésével, máig tartó önzetlen lelkiismeretes munkával.

Javasolt a temető teljes területének helytörténeti, építészettörténeti és művészettörténeti kutatása, feldolgozása, részletes regisztráció és fotodokumentáció készítése. Ennek elkészültét követően tehető javaslat a műemléki védelem kiterjesztésére és annak mértékére.

III. 3/5.3.3. PALOTAVÁROS helyi védelemre javasolt értékek

A. HELYI EGYEDI VÉDELEM:

ÉPÜLETEK

TOBAK UTCA - CSATORNAPART

HRSZ: 5528

egykori WEISS ÉS TULL BÖRGYÁR

A Weiss család 1720-ban települt Morvaországból Lovasberénybe, a tímármesterség nemzedékeken át öröklődött. Ekkor építették fel az első üzemszerű, nagyméretű tímárműhelyt a mai gyártelep helyén, a Varga –csatorna partján. 1885 után a termékeiket az egész monarchia területén ismerték. A tulajdonosok a II. világháború alatt koncentrációs táborban haltak meg. Az 1948-as államosítástól Székesfehérvári Bőrgyár néven termelt a gyár. 1956-ban felszámolták, gépeinek jelentős részét elvitték, megmaradt részlege 1980-ban végleg bezárt. Az 1720-as eredetű, az 1880-as évektől fénykorát élő, egykori Weiss és Tull Bőrgyár épületeit nem söpörte el a lakótelep építése. A különböző korokban, a 19. – 20. század fordulója körül létesült házak még állnak, bár üresen, elhagyottan, de felújítható műszaki állapotban. A bőrkikészítő ipari tevékenység, az erős vegyszerek alkalmazása szemmel láthatóan jól konzerválta a belső faszerkezeteket. Az épület Varga-csatorna felőli külső oldala szinte erődítmény jellegű, így festői hangulatú, szép egységet képeznek a Bőrgyár- dűlő házsorával. A csatornaparti emeletes főépület, belső fa tartószerkezetével, tégladísztetésű homlokzatával, megmaradt kevés berendezésével rendkívüli ipartörténeti értéket képvisel.

Ma önkormányzati tulajdon, az épületek, csarnokok egy része üres. Egy emeletes szárnyat használhatóvá tettek a Városgondnokság részére. Az egykori belváros-közi gyártelep kulturális közösségi célú hasznosításra vár, különös tekintettel a Rác utcai épületegyüttes közelségére.

Rendkívüli ipartörténeti és építészeti értéket képvisel, ezért feltétlenül helyi védelemre javasolt, és további kutatások, vizsgálatok után országos műemléki védelemre is javasolható.

TOBAK UTCA 13.

HRSZ: 5522/1

egykori KOVÁCS-FÉLE BÖRGYÁR

Kovács Ferenc fehérvári születésű tímármester 1884-ben alapította gyárát a Varga-csatorna közelében. Az üzem virágkorát az első világháború alatt élte, a gazdasági világválság idején viszont tönkrement. A dekoratív, késő romantikus ízű külsővel megépített, egykori bőrgyár épületében 1981-ben nyílt meg egy raktáruháza. A lefestett homlokzatok eredetileg gazdag téglarchitektúrát rejtettek. A földszintes nagycsarnok motívumai a buzogány alakú víztornyon is megismétlődnek. Az épületegyüttes az építészeti minőségéhez méltó hasznosításra vár. Története, építészeti kialakítása további kutatást igényel. Egy következő homlokzatfelújítás során javasolt a téglafelületek láthatóvá tétele.

Rendkívüli ipartörténeti és építészeti értéket képvisel, ezért feltétlenül helyi védelemre javasolt, és további kutatások, vizsgálatok után országos műemléki védelemre is javasolható.

B. HELYI TERÜLETI VÉDELEM:

BÖRGYÁR DÜLŐ - VARGA-CSATORNA MENTI BEÉPÍTÉS

A Bőrgyár dűlő fűrészfogas beépítésű házsorában még több olyan épület áll, amely feltehetően a 19. század végén épült. Néhány ház már a későbbi polgárius ízlés jegyeit hordozza. Az újabb lakóházak is építési vonalukkal, tömegükkel illeszkednek az utcaképbe, egy kivételtől eltekintve. Megőrzésre méltó a térfal ének karaktere, melynek értéke a szemközti öreg bőrgyárral együtt lesz teljes.

A Bőrgyár dűlőnek a Palotai úti saroktól számított 6 ingatlana és a dűlőútnak a hrsz: 5470 - 5475 szakasza telekszerkezet és utcakép szempontjából örökségi értéket képvisel, helyi területi védelemre javasolt.

PALOTAI ÚT 80-128. SZ. HÁZSOR

HRSZ: 5335-5392

A Palotai úton a Kálvária zöldsávja mögött beljebb húzódó, hagyományos beépítésű nyugati házsor a terület egyik legszebb térfalát alkotja. A különböző korokban épült házak, vagy azok átalakításai, bár nem egyformák, mégis harmóniát teremtenek. Ez a természetességüknek, a lépték betartásának és a kialakult állapot tiszteletének köszönhető. A házsor a Kálvária mögötti szakaszon telekszerkezetében és utcaképében örökségi értéket képvisel, ennek helyi területi védelme javasolt a Kálvária védelmével összhangban.

III. 3/5.3.3. PALOTAVÁROS helyi védelemre javasolt értékek

SZENT GELLÉRT UTCA

Településszerkezeti érték a temetők mögötti beépítés, azaz a Palotai út zártan beépült nyugati térfalán kívül a beljebb húzódó, a Gaja-töltésig lágyan kanyargó Szent Gellért utca és környéke. A telekosztás nem egyenletes, de azonos léptékű. Míg a Palotai úti házak fegyelmegyetten az utcavonalon állnak, a Szent Gellért utcai beépítés hol az utcavonalon van, hol előkertes, sőt fűrészfogas is adódik. Mindehhez életszerű utcakép is társul. Ez egy itt kialakult hagyomány. A Szent Gellért utca teljes hosszában a kétoldali telekszerkezet és az út nyomvonala örökségi értéket képvisel, ennek helyi területi védelme javasolt.

PALOTAI ÚT 134-172. SZ. HÁZSOR

HRSZ: 5291-5310

Az utcaképen belül mindig nyomon követhető a történeti fejlődés. A Palotai út északi szakaszában, a 134-172. sz. házak utcaképe is csak azért egységes, szinte steril, mert egy időben, akciószerűen épültek. Ennek a munkáslakás házsornak, bár mindössze hetven éves, az értéke a szokatlanul megtartott egységességben rejlik. (akárcsak másutt az ONCSA házak esetében). Az egyöntetű ritmus, az egyforma tömegek, tetőzetek, nyílászárók, a díszítetlenség továbbra is megőrzendő. Az első 10 ház katonás rendje a ház sor második felében a gerincek befordulásával feloldódik, ez kissé lüktető természetes hatást kelt, az egész így lesz teljes. Kevésbé fogadható el az útszakasz közepén az egy szem renitens az aránytalan léptékű és idegen formájú tetőablakaival.

Javasolt ezzel kapcsolatban az egységes döntés meghozatala. Vagy sehol ne készüljön az utca felé tetőablak, vagy csak meghatározott számú tetősíkon fekvő, vagy csomóponti szinten ki kell dolgozni egy szerény méretű és színvonalas küllemű helyi típust. A Palotai út 134-172. sz. ház sor telekszerkezete és utcaképe helyi területi védelemre javasolt.

TÁTRA-MÁTRA-FÁTRA UTCÁK

Az 1900-as évek elején a vasút térhódításával kezdődött a másfél utcányi beépítés a hosszú, keskeny telkeken, szerényebb munkáslakások részére, ami a 40-es években kapott újabb lendületet. Az épületek egyenként nem kimagasló építészeti alkotások, sőt átlagosnak tekinthető, szokványos falusias lakóépületek, történetük szinte egy évszázadot sem ível át. Értékük fő ereje a házak együttesében rejlik. A Tátra – Mátra - Fáttra utcák lakóingatlanjainak 50-100 éves épületegyüttese az egységes beépítési szerkezet és a harmonikus utcakép sértetlen megőrzésével örökségi értéket hordoz, helyi területi védelemre javasolt.

III. 3/6. PALOTAVÁROS hatásvizsgálat

A nyugati városrész, **Palotaváros** településhálózata kialakultnak tekinthető, a vonatkozó rendezési tervek ezen a téren nem jeleznek változást.

A település utcaszerkezetében a lényegyet érintő változások már korábban bekövetkeztek. Ezen a téren a rendezési tervek alapján újabb változásra nem kell számítani.

Megvalósult a Tobak utca tervezett meghosszabbítása a tavak irányába, az évek óta spontán kialakult „egérút” nyomvonalának közelében. Továbbá elkészült a Kelemen Béla utca és Schw. Gmünd utca átkötése a Varga csatorna fölött, a Bórgyár dűlő házsorának kettészelésével.

A kertvárosi övezetekre vonatkozó szabályozás merőben új elemeket nem tartalmaz. A terület északi részén a Palotai út mentén még megmaradt a hajdani beépítés telekszerkezete és a természetes fejlődésű, a hagyományokból építkező utcakép. Azonban a Bórgyár utcára megengedett 6,0 méteres építménymagasság és a Palotai út északi végében a kialakult állapot figyelmen kívül hagyása kockáztatja az örökségi érték érvényesülését.

A panelházas lakónegyed és a Palotai út közötti sávban nagyméretű településközponti és intézményi jelölésű tömbök tapadnak a történelmi Belvároshoz, szinte a csatlakozás teljes hosszában, 40–80 % beépítési lehetőséggel, és 12,5 méter megengedett építménymagassággal. A felkínált lehetőségek egy része már valósággá vált. A Kelemen Béla utcától a Petőfi parkig szinte teljes hosszában beépült a Palotai út nyugati oldala. Egymás után sorakoznak a hatalmas lebetonozott parkolófelületekkel körbevett földszintes nagyáruházak, egymástól függetlenül, szervezőerő nélkül, a terület értékéhez képest egyoldalú funkcionális nyomást és alacsony színvonalú összképet eredményezve.

Ugyan ebben a kötetben a vizsgált városrész a Palotaváros, de ez a kérdéskör már nem csak e városrész „belügye”. A Palotavárost érő várható hatások nem elemezhetők önmagukban. Nem lehet eltekinteni a történelmi belváros közvetlen szomszédságától, és ezzel a két városrész egymásra gyakorolt hatásától.

A lapos, földszintes, multiláncokhoz tartozó épületdobozok területfoglalása a hasznosságuknál lényegesen nagyobb. Ez a sáv nagyságrendekkel értékesebb, mint ahogy mára beépült. A Palotai út menti építészetileg alulértékelt sáv túldimenzionált kereskedelmi szerepével komolyan veszélyezteti a történelmi belváros működését. Keretező utcaképével pedig a doboz – parkoló – doboz – parkoló méltatlan, nem egy nagyváros belvárosához illő látvány.

Ebben a „központi vegyesben” kapott tizenkét éve lehetőséget a „murvás parkoló” területén egy újabb pláza megvalósítása, amiről időközben már több alaprajzi sémát és homlokzati tervet mutattak be. Eddig csak az a biztos, hogy várhatóan jóval nagyobb lesz, mint a már 10 éve megépült szomszédja. A min. 3000 m² alapterületű ingatlan a hatályos HÉSZ szerint Vi-3-2 övezet, 90 százalékos beépítési lehetőséggel, 16 méter megengedett épületmagassággal... (miközben a szemközti régi plázát most kívánják bővíteni egy újabb emelettel)

A Palotai út menti térség, mint az ezeréves történelmi belváros közvetlen szomszédja, akár a tartalékterületének is tekinthető. A rendezési tervek ma még nem adnak korszerű városfejlesztési válaszokat a két városrész közötti kapcsolat felépítésére. Ezzel véglegesen megszűnik a lehetősége annak, hogy itt 21. századi nagyvárosi városközpont-hoz méltó, nagyvonalú, emberbarát városépítészeti megoldások valósulhassanak meg. Ez a probléma már egész Székesfehérvárt érinti.

Az eddigi eredményt tekintve nem csupán az értéknövelés kérdőjelezhető meg, hanem a meglévő értékek megőrzése is kockán forog.

Ez a sajnálatos folyamat már 10 évvel ezelőtt, az Alba Pláza építésével kezdődött el.

A műemléki belváros és az azonos korú alapokra ráépült Palotaváros ma két külön világ, amelyeket egy nyolcsávosra bővített, forgalmas út hermetikusan elválaszt egymástól. A kettő közötti kapcsolat az elvárható lüktetés helyett igen gyenge lábakon áll. A rendezési tervekben felkínált fejlesztési mérték az igazi nagy lehetőségek elszalasztását jelenti. Ma még talán lenne lehetőség a korrekcióra.

Meg kell vizsgálni, miként lehet a Palotai út átmenő forgalmát szintben elválasztani a keresztirányú intenzív gyalogosforgalomtól. A megoldás nem a magasban vezetett hidakban és a csőszerű aluljárókban keresendő. Nincs szükség keskeny hosszú hidakra, a belvárost

III. 3/6. PALOTAVÁROS hatásvizsgálat

már nem a hajdani mocsár veszi körül... Legalább távlatban vizionálni kellene a Piac-téri Várfal-park széles sétányként való szerves átvezetését a palotavárosi oldalra. A hierarchiában az embert kell a gépkocsi fölé helyezni, ehhez azonban megfelelően vezetett gyalogos utak, eltérő szintek szükségesek. A néhány zebra, mint a 20 ezres lakosság egyetlen átjutási lehetősége, méltatlan pillanatnyi szükségmegoldás. Nagyvonalúbb, korszerűbb megoldásokra kell törekedni.

A településkép kedvező feltárulásának kérdése harminc évvel ezelőtt valójában eldőlt. A történelmi belvárossal szemközti minőségi látvány megteremtése azonban még a jövő feladatai közé tartozik. Ez szoros összhangban áll a két városrész viszonyának kérdésével. Nem kullisszaszerű térfal felépítése a cél, helyette a korszerű városépítészeti kapcsolatok és a kedvező funkcionális működés igényes, magas esztétikájú, formai megnyilatkozását kell megalkotni. Ezek a követelmények egy történelmi településhálózatra építkező, egyébként országos példaként fejlesztett, 21. századi nagyvárostól elvárhatók.

III. 3/7. PALOTAVÁROS értékvédelmi terv

Tovább kell folytatni a Siklósi Gyula régészprofesszor által 1978–1986 között elkezdett régészeti ásatást a tízszintes házak karéjában Székesfehérvár egyik legkorábbi, páratlan örökségi értékének, a 12. századi johannita kolostormaradványainak feltárására és esetleges romkert-jellegű bemutatására.

A történeti térbeli rendszerek itt már kialakultnak tekinthetők. Az egyik ezer éves, a másik harminc. A kettő között kell az értékőrző és értékteremtő élő kapcsolatot létrehozni. Városrészen belül ezt meghatározza a lakótelepi háztömegek sajátos konfigurációja. Azonban a történelmi városközpont közvetlen szomszédságában vétek egy attól teljesen független, és azt agyonnyomó kereskedelmi (al)központot csinálni. Pedig eddig ez történt.

A történelmi belváros páratlan örökségi értékét a lakóin kívül a kiskereskedelem és a turizmus tartja életben. A közvetlen közelben megvalósuló kereskedelmi nagyágyúk épp az ellenkező irányba hatnak. Sajnos már jelentkeznek a belvárosi utcákban a tetszhalott állapot jelei. A járdát beborító látványos utcai fogyasztóhelyek jó időben ugyan oldják a helyzetet, de egyben elfedik a lényegét. Ezért rendkívüli felelősség a csatlakozó hosszú Palotai úti sáv városépítészeti kezelésének módja.

A jelenleg fennálló tulajdoni és építészeti kötöttségeket megfelelően előkészített, részletekig lebontott, tudatos kezdeményezésekkel kell kezelni, a tulajdonosok és a város érdekeinek egyenrangú érvényesítésével.

A Palotaváros legkritikusabb része a panelházak és a Palotai út között húzódó sáv, amely a kiszélesített Palotai út ellenére is érintkezik a történelmi belvárossal. Ezért a két városrész fejlesztése együtt, egységes szemlélettel kezelendő. A Palotavárosnak e területén az eddigi folyamatok, és az érvényben lévő rendezési tervek nem az értékőrzés irányába hatnak. A kibővített teljes terület átfogó vizsgálatával, közlekedési anomáliáinak felülvizsgálatával, széleskörű kommunikációval, építészeti tanulmányok, pályázati tervek elkészítésével kell segíteni a döntéshozókat a helyes döntések meghozatalában, egy jól élhető, egyszerre történelmi és modern városközpont érdekében.

Megalapozott, merész elképzelésekkel a realitásként elkönyvelt határok feszegethetők.

A vizsgálat nem vonatkozhat csupán a Liszt Ferenc utca torkolatára, hanem a Garzonháztól a Stop étteremig terjedő szakasz átfogó elemzésére van szükség. Az ingatlanokra készüljön részletes értékvizsgálat. Nem kizárhatók a bontások, telekcserék, az eddig tabuként kezelt objektumok átértékelése. Tanulmányokkal meg kell vizsgálni a gépkocsi és gyalogosforgalom szintbeli elkülönítésének lehetőségét, prioritásként kezelve a gyalogosforgalom méltóságát. Ne ötletszerű, hanem vizsgálatokkal, tanulmánytervekkel, szakmai párbeszédekkel megalapozott döntések születessenek a terület felhasználásáról, a telepítendő funkciókról. Készüljön turisztikai tanulmány mindkét városrész örökségi értékének érvényesítésére.

Nyílt tervpályázatokkal csalogassák elő az építészekből a legmerészebb elképzeléseket, átfogóan a teljes akcióterületre. A teendőket majd megvalósítható, értelmes ütemekre lehet bontani. A tervekkel alátámasztott, megalapozott elképzelésekhez pályázati források igénybe vehetők.

E problémakör szerves része az is, hogy a palotavárosi Petőfi-park előtt a nyolcsávós Palotai út mentén a határozott épített térfal hiánya komoly városépítészeti sebet okoz. Jelenleg utca-kép nélküli, bizonytalan látvány, mintha egy nagy lyuk keletkezett volna a városszövetben. Országos nyílt építészeti tervpályázat eredményeinek igénybevételével javasolható a helyzet kedvező és gazdaságilag is hasznot hozó orvoslása.

A műemléki védelemre javasolható palotavárosi Bőrgyár kiemelkedő ipartörténeti értéket képvisel, Székesfehérvár unikális örökségi értéke. A megfelelő műszaki állapotban megmaradt csatorna-parti épületegyüttes és telke közcélú kulturális hasznosítása során olyan megoldásokra kell törekedni, amelyek elősegítik az örökségi értékek érvényesülését és a város turisztikai vonzerejének jelentős növekedését. A műemlékké nyilvánítás a felújításhoz

III. 3/7. PALOTAVÁROS értékvédelmi terv

és fenntartáshoz szükséges pályázati források elnyerését is segítheti. A Bőrgyár kulturális hasznosítása szempontjából kedvező a Rác utcai épületek közelsége.

A 18. századi műemléki Ráctemplomnak köszönhetően az egykori külvárosból megmenekült a megsemmisítéstől egy mindössze 130 méteres utcaszakasz, eredeti beépítéssel, a meglévő kis házak helyreállításával, vagy felmérési terven alapuló újjáépítésével. A 13 ház példamutató felújítását és hasznosítását a rangos nemzetközi EUROPA NOSTRA szervezet 1989-ben fődíjjal jutalmazta.

Azonban maga az utcafelület kialakítása nem tartozik a város sikertörténetei közé. A rendkívül rossz, szakszerűtlenül lerakott, cementes fugákkal megépített, hepe-hupás kőburkolat és alatta az utca teljes szélességében, hibás magasságban elkészített 40 centiméter vastag aljzatbeton megakadályozza a csapadékvíz természetes elszívárgását és gátolja a homlokzati falak szellőzését. Mindez jelentős mértékben csökkenti a műemléki épületegyüttes használati értékét, turisztikai vonzerejét.

30 év elteltével már halaszthatatlan feladattá vált a Rác utca szakszerű, a nemzetközileg is rangos műemlékhez méltó helyreállítása.

Palotavárosnak a közlekedés viszonylatában nem csupán a városközponttal való kapcsolata kritikus, hanem a belső rendje is zavaros. A hatalmas panelkarékjok együttese valójában hierarchikusan megtervezett úthálózat nélkül valósult meg. A 20 ezer főnyi lakosság tömegközlekedési lehetőségét csupán a Palotai úton haladó buszok jelentik. A belső kanyargós, merőleges parkolókkal övezett utak az autóbuszok közlekedésére alkalmatlanok.

A lakosság parkolása csak a házak között és a lakónegyed déli sarkában létesített hatalmas garázssoron lehetséges.

Talán egyszer majd a falanszter-szerű garázsvárosokra is kitalálnak egy szebb, jobb megoldást...